

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXVIII, č. 1 / 2018

Кінцём 2017 року вышла книжка Станіслава Буйды, мол., під назвов „Náš zlatý muž: Rozhovor s o. Františkom Dancákom o bl. hieromučeníkovi Vasilovi Horpkovi“. Книга є о єпіскопови-Русинові, на котрого многы доднесь у добрім споминають. Віримо, же і далшы ґенерації на нєго не забудуть.

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

• Учасниці Міжнародного семінара ку Рамковому договору на охрону народностных меншын в СР за русиньску народностну меншыну – Анна Плішкова і Мартін Дуфала.

Міжнародний семінар ку Рамковому договору на охрону народностных меншын в СР

В рамках діалогу о выслідках імплементації *Рамкового договору на охрону народностных меншын (РДНМ) в СР* зорганізував уповномочений влады СР про народностны меншыны **Ласло Буковскый** у сполупраці із Секретаріатом Рамкового договору на охрону народностных меншын **4. і 5. децембра 2017 у Готелі „Bôrik“ у Братіславі меджінародный Follow-up семінар ку імплементації Рамкового договору на охрону народностных меншын в СР.**

Подію, котра ся складала з чотырех панелів, одтворили уповномочений влады СР про народностны меншыны і віцепрезідетка Порадного вибору РДНМ **Брігітта Буш**. У вступі події презентували члени порадного вибору **Невен Анделіч і Райніс Аболтінш** главны заміры і основны пропозиції 4. оціночної справи о Словацькій републіці.

В рамках першого панелю, котрый був заміряный на **підпору толеранції, взаємного решпекту і інтеркультурного діалогу**, виступила з рефератом верейна охранныя прав **Марія Патакіова**, прозвучав і виступ міністеркы справедливости СР **Луції Жітнянської** і уповномоченого влады СР про людьскы права, народностны меншыны і родову рівность **Калман Петец**.

У другім панелі, котрый був заміряный на **вихову і навчання народностных меншын**, був створений простор про виступ **Петра Крайняка**, штатного таємника Міністерства школьства, науки, баданя і шпорту СР. К даній проблематіці своїма виступлінями приспіли тыж **Тібор Тот**, член Вибору про народностны меншыны і етнічны группы, **Анна Плішкова** з Інштитуту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты в Пряшові і **Юлія Враблєва** із „Studia Ascademica Slovaca“ Філозофічної факулты Універзіты Коменського у Братіславі.

Темов далшого панелю была **охрону і розвиток културы і языків народностных меншын**. До діскусії прияли позваня штатный таємник Міністерства културы СР **Конрад Ріго**, говорця Округлого стола Мадярів **Гейза Токар**, представителька обчаньского здружіня „Minorita“ **Зузана Куманова**, директорка канцеларії Уряду уповномоченого влады СР про народностны меншыны **Алена Котванова** і прадставитель Округлого стола Русинів Словакії **Мартін Дуфала**.

В панелі, котрый завершовав програм семінара, був членами Порадного вибору РДНМ представлений 4. темантічний коментар: **Россяг діяельства Рамкового договору на охрону народностных меншын**. Позицію ку тому визначному документу презентував уповномочений влады СР про народностны меншыны, членка Вибору про народностны меншыны і етнічны группы **Едіт Бауер** а як незавіслый експерт **Калман Петец**.

На конець уповномочений влады СР про народностны меншыны оцінив ход події і високу уровень діскусії меджі членами Порадного вибору РДНМ і притомныма представителями центральных органів штатной справи, представителями народностных меншын, як і одборників з академічної среды, што ся займають охрону народностных меншын.

О Б С Я Г

<i>Меджінародный семінар ку Рамковому договору на охрону народностных меншын в СР</i>	1
Мгр. Петро МЕДВІДЬ: <i>Книжка Наш золотый чоловік... е выповідєв о благореченім єпіскопови Василєви Гопкови і о пріяельствєі</i>	2
<i>Проф. МУДр. Юрій Штенє, др. н., здобыв Крішталєве крыло</i>	5
Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.: <i>Языкочый манажмент в процесі штандартізації літературного языка карпатських Русинів</i>	5
ТгЛіц. Михал ГЛЕВАНЯК: <i>Єпархіална бібліотека (1819) як сполочный проект пряшівского єпіскопа Грігорія Тарковіча (1745 – 1814) і угорьского філантропа Яна Батісты Ковача (1764 – 1834) (1)</i>	10
Мгр. Михал ПАВЛІЧ: <i>ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2018 ч. 1:</i>	13
Владіслав СИВЫЙ: <i>Мертва звінія, Несміла Німфа, Забитя конів, Дотык неконечна</i>	14
Штефан СУХЫЙ: <i>По роках (Міронови Джупінкови), Стариньска імпресія (Малярєви Андрїєви Смолякови), Коло крижа на Крємянцю</i>	14
Юрко ХАРИТУН: <i>Думкы грызуть, а як, Бабины лікы, Кредо, Може і ты, І такы бывають сны, Уже і думкы посивіли</i>	15
Людмила ШАНДАЛОВА: <i>Біцігель, Лучный танець, Мышка і грох</i>	16
Осиф КУДЗЕЙ: <i>Театер жывота, Віра</i>	17
Гелена ГЦОВА-МЦОВЧІНОВА: <i>Зимушні радости, Иде зима, Новина, Патріотам нашым</i>	18
Михайло ГИРЯК: <i>Лишка і Вовк</i>	19
Мгр. Валерій ПАДЯК, к. н.: <i>«Бити лопатку»: Театралне дійство авады містичный ритуал?</i>	21
ПгДр. Люба КРАЛЄВА, ПгД.: <i>Вечерні школы літературного русиньского языка – рішіня абсенції школьської сістємы русиньской народностной освіти на Словакії (1)</i>	26
Мгр. Михала ГОЛУБКОВА: <i>45. научный семінар карпаторусиністікы: Грекокатоліцька єпархіална бібліотека у Пряшові</i>	32

Книжка *Наш золотий чоловік... є* wypowiedїв о благореченім єпископови Василєви Гопкови і о приятельстві

• Вызначна подія ся одбыла почас рождественных днів 2017 року, кідь у русиньскім селі Грабске (окрес Бардеєв на Словакії) про публіку была презентована нова книжка Станіслава Буйды, мол., під назвов „*Náš zlatý muž*“ – *Rozhovor s o. Františkom Dancakom o bl. hieromučeníkovi Vasilovi Hoptkovi*“. Самособов, же на тій події взяли участь обидвома спомянуты (на фотоції) і же Грабске было vybrano зато, бо ту ся народив наш єпископ-мученик ТзДр. В. Гопко (21. 4. 1904). Ціла книжка є конціпована як розговор із грекокатолицькым священиком і публіцистом о. Ф. Данцаком о благореченім В. Гопкови. В рамках нєго є представлено, яким був В. Гопко, і то як го знав о. Ф. Данцак. Публікація передає думкы з Гопковых писем у русиньскім языку. З терміном „наш золотий чоловік“, котрый означає єпископа Гопка, ся нигде не мож стрітити, так го назвав аж о. Данцак, як ся ведно з о. Гопком в мнущости стрічали і переписовали ся. Книжку представили у салі Дому культуры у Грабскім, де вшыткых притомных привітав староста села Ян Колцун, позвана прияв і штатный таємник міністерства школства Петер Крайняк, мол., котрый ся ку притомным приговорив по русиньскы. Туторами книжки ся стали Маріянна Тотова і Мірослав Газі, мол. Молитву за о. Гопком вів парох Грабского і декан о. Радован Кузмяк, нову книжку посвятив о. Людовіт Тот, парох села Коромля.

(Жрідло: Марія Пігулічова, 21. януара 2018, інтернет).

Кінцём 2017-го року вышла з друку по словацькы писана нова книжка, займаюча ся благореченым священиком-мучеником **Василєм Гопком**, од автора **Мгр. Станіслава Буйды, мол.** під назвов ***Наш золотий чоловік: Розговор із о. Франтішком Данцаком о бл. священику-мученику Василєви Гопкови (Náš zlatý muž: Rozhovor s o. Františkom Dancákom o bl. hieromučeníkovi Vasilovi Hoptkovi)***.

Книжка є выняткова. Можеме коло нєй забыти на множество деталных історичных фактів, котры бы документовали цілый жывоут пряшівского єпископа-помічника, як є то векшынов при академічных, історіографічных роботах. Книжка не є ани роман. Публікація є wypowiedїв о. ПаедДр. Франтішка Данцака, котрый одповідать

на ворпосы автора Станіслава Буйды, мол., є о приятельстві з благореченым священиком-мучеником, о єго святім жывоуті, котрый пересвідчив і самого Данцака, і одкрыто говорить о фактах, о котрых ся дотеперь векшынов мовчало.

На зачатку была доброта і писма

Франтішка Данцака, грекокатолицького священика, автора понад 120-єх публікацій, члена Сполку русиньских писателїв Словеньска, довгорічного публіциста, бывшего редактора і шефредактора грекокатолицького часопису *Слово* не треба даяк окремо представлявати. Ёго ціложывоутна робота, робота плодного автора, є людем достаточна знама, а через ню і єго особа. **Но вже менше людей знає, же Данцак був особным**

приятелём Василя Гопка, ёго довірником, а властно так дакус і сыном у вопросі навернутя ку грекокатоликам.

Вшытко ся то зачало іщі в році 1966. Данцак, хоць був похрещений як грекокатолик, по році 1950, коли была заказана Грекокатолицька церьков у Чехословакії, скінчів Православну богословску семінарію в Пряшові і був высвячений за православного священника. В році 1964 пришов служыти до родного села єпіскопа Гопка – до Грабского. Село довгы роки не мало священника, люди ся не хотіли піддати примушеній православизації. І кідь Грабске было релігійно розділене од I. світової войны, міджі роками 1950 – 1964 був у селі лем єден православный священник, і лем два роки.

Данцак пришов і чекав го успіх, успіх вдяка ёго роботі. Наперед зачав поправляти фару, котра была в дезолатнім ставі, пак ся пустив і до церькви. Релігійно розділены жытелі Грабского нараз зачали ходити до церькви. Вісти о ситуації донесли ся і ку Гопкови, котрый був по пропусціню із арешту, по котрім слідовав заказ стримовати ся на выходній Словакії, інтернований в Осеку в Чехії. На приказ владыкы Гопка єдного дня Михал Петренко (братняк єпіскопа) приніс на фару ризы і чашу з далшыма богослужебныма предметами. Тоты річі даровав владыка храму в Грабскім по свойй єпіскопській хіротонії. По 1950-ім році, примушеній православизації, были з церькви взяты і скрыты цілых 16 років. Данцак брав за потребне подяковати за тот екуменічний акт владыкы, котрый ся тримав свого єпіскопского мотта: *Да вси єдино будутъ*, і так о 4 дні пізніше, 16-го фебруара 1966-го року написав до Осеку владыкови писмо. Гопко одписав. І то був зачаток глубокого приятельства меджі грекокатолицькым владыком і православным, пізніше грекокатолицькым священником.

Факты, о котрых ся не бісідовало

Данцак у одповідях на вопросы Буйды интересно бісідує о особі Василя Гопка, як го знав він од зачатку родячого ся приятельства з єпіскопом, котрого колись іщі як малый хлопець відів у церькви, аж по конець – никым неочековану скору смерть запричинену отравлінём, дякуючі довчасному подаваню арзену єпіскопови. Якраз приятельство єпіскопа Гопка, котре владыка зачав у часі, коли то вызерало быти неможне, жебы перзеквованый грекокатолицькый єрарха проявлёвав таку любов до ближнёго – православного священника, наконець принесло плоды і в тім, же в році 1968, коли была знова легалізована Грекокатолицька церьков, Данцак вернув ся ку грекокатоликам із цілым селом і став ся єднов із основных особностей навертаня ку грекокатолицтву, главно в окресі Бардеёв.

Є правда, же Данцак часть із 72 писем, котры собі з цілою корешпонденції зохабив, вже публіковав у свойй книжці *„Da vsi jedino budut“*, но теперь открывать і темы з остатной корешпонденції, а главно бісідує і о ділах, котры ся одбыли коло особных стріч, котрых сам був свідком. Данцак тотраз не выхаблять про многих іщі жыючих бізовно неприемны темы. Темы, котры у світі служыли на дискредітацію і одшмаріня єпіскопа, но наконець послужыли на ёго вынесія на престол.

Русиньскый родолюб, твердый грекокатолик, покорный чоловік

Данцак в розговорі бісідує о єпіскопови так, як го мав можливість знати. Як о чоловіку мудрім, високошколованім, чоловіку, котрый поучовав, но робив то все з любовю і ани люди, ани священници ся го нігда не бояли, о чоловіку, котрый був строгый, но в першім ряді сам на себе. А так само як о чоловіку, котрый прияв вшытко, што му жывот приніс з великов покоров, все з віров в Господа, ку котрому ся безперестайно молив почас цілого дня. Проповідовав довго, мудро, все по русиньскы, і подля Данцака був може облюбленішым меджі народом, як Гойдіч. Но він нігда не хотів конкуровати свому „надрядженому“. І нігда ся не поставив проти надряженым ани втогды, кідь ся му єднозначно зробила кривда іщі і з боку церькви.

В книжці ся мож дочітати, же владыка при особных розговорах все бісідовав по русиньскы. Як Данцак говорить, свойм лемківскым діалектом, котрый є в селі Грабске і в цілій околиці. Кідь было треба, говорив і по словацькы, но сам признавав, же по словацькы добрі не знать, кідьже був Русин і школы мав мадярьскы. В корешпонденції з Данцаком писав векшынов по русиньскы, будь народным языком або тзв. карпаторуськым (язычієм), котрый ся втогды хосновав як язык інтелігенції, пару писем написав і по словацькы. Гопко був гордым Русином-патріотом, котрый мав у свойм сердцю свій народ, на яким му залежало.

Книжка открывать і вопрос запроваджаня словацького языка до літургії по році 1968. Раз мав на погробі на Земпліні повісти: *„Не буду univamu Pane zmiluj sa!“* Но Данцак говорить, же Гопко не був подля ёго думок *a priori* проти тлумачінь до языків народів. Скоріше ішло о то, же любив того своє, в чім выростав, котре хотів сохранили про свою церьков, своїх людей.

Іщі в часах чеського выгнанства в корешпонденції писали Данцак з Гопком і о православії. Гопко був твердым грекокатоликом, котрый, як говорить Данцак, може в дакотрых моментах вызерав, як кібы собі думав, же тотя церьков ту все была од Ісуса. На другім боці владыка писав Данцакови, же він ся чує быти православным, но таким православным, якыма были св. Василий Великий ці іншы великы отцёве выходной церькви. Крітізовав православіє, котре было в ёго очах детерміноване главно в повязаню із московсков церьков.

Покараный і властныма, без єпархії

Якраз владыків русиньскый патріотізм, облюбленость меджі людми, што было небезпечно про комуністичны власти, но і часть грекокатолицького духовенства, зограла свою роль і по році 1968. Втогды, по тім, што владыка ріскованём своей далшой перзекуції выбавлёвав, жебы Прага доволила діятельство Грекокатолицькой церькви в Чехословакії, не є выменованый як єпіскопомічник за прямишского єпарху, кідьже Гойдіч вже був по смерти дакілько років, а зіставать лем „помічником“, святятічм єпіскопом, і єпархію зачинать адміністровати ордінарй Йоан Гірка.

Тему, о котрій ся так само дотепер велё не бісідовало, Данцак в розговорі документує діями, котры сам пережыв і писмами, котры в тім часі од владыкы дістав.

В єднім із писем владыка сам пише, же священници із тзв. Акчного выбору, котрый выникнув у Кошціях в році 1968 з цілём обновити Грекокатолицьку церьков, го не хотять. Хотять самы рядити церьков без нєго. За єдну з причин владыка бере то, же не є Словак, але Русин. Векшына священників Акчного выбору была прословацького напрямку, твердше повіджено – словакізаторы. Но нич бы ся священникам не подарило, кібы на то не мали „печатку“ з Рима.

На кінцю рока 1968 Гопко одходить до Рима рішити ситуацію. Но не чекать го выменованя за пряшівського єпарху. Навспак. Сам Данцакови пише, же го хтось в Римі очорнив, зробив з нєго психічно хворого чоловіка, невалушного вести єпархію. В особнім розговорі му владыка повів, же в Римі докінця, по комуністичнім арешті в Чехословакії, дістав арешт домашній од церькви. Не міг нігде іти, рішыло ся о нім без нєго. Владыкы ся ніхто не застав, лем америцькы грекокатолици мали пропонувати в тій ситуації, жебы був выменованый за титуларного архієпископа піттсбургського. Но ани того не перешло і было о тім пізніше тихо.

Владыка тоту тяжобу принимать. Як все – з покоров. Данцак і писма свідчать, як то владыка бере. Гопко покорно бісїдує, же буде робити, што треба, без нєго і так бы не мали посвячены антїмензїоны святити богословів, ани служити архієрейску літургію. В тій покорі служыть аж до своєї смерти. Цїлый час, наперек тому, же не був єпархом, візитує парохії, тїшыть ся облюбї меджі народом, а главно служыть своїй церькви, за котру вже велє пожертвовав і дав бы вшытко.

То, же о тых ділах або цілково о особі Гопка ся „не говорило“, „не мало говорити“ або „не хотїло“, свідчїть і факт, же кідь ся іщі почас комунізму хотїв приготувити жывотопис владыкы, лем трєми священници (несловацьке крыло) зареаговали на апел, жебы написати о Гопкови особны скушености. Данцак о тім деталїніше говорить якраз у книжці.

Нашто така книжка?

Книжка є цінным вкладом про темы, котры одкрывать, і про форму. Є то досправды выповідь, свідочтво ці може сповідь Данцака о жывоті Гопка, а може аж жывоті з Гопком. Є то книжка о Гопкови, як го знав Данцак. Но она є цінна і про далшы факты.

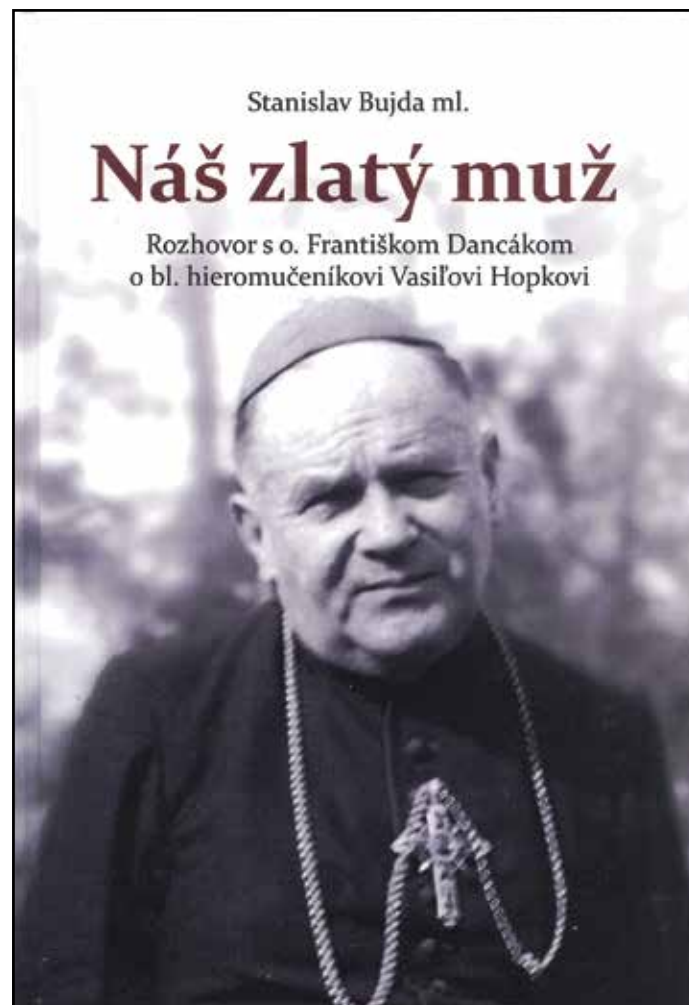
Сам Буйда в передслові пише, же якраз Гопкови, в порівнаню із далшым благореченым єпископом Гойдїчом, ся не дає належна почливість, же якось зіставать в тіни свого на земли „надрядженого“. І так собі автор думать, же треба „мученикови в арешті і мученикови сердцєм, Русинови, люблячому Католицьку церьков і Хріста, за котрого пережыв і оддав свій жывоť,“ давати векшу почливість, веце о нім знати, і кідь о тоту славу ся він сам не намагав.

Я можу лем быти согласный. Нова публікація є цінным вкладом, але є лем далшов частєв мозаїкы, котру бы наша генерація мала о такім великім чоловіку, котрый був даром про наш народ і про цілу Грекокатолицьку церьков, выскладати, покля іщі жыють тоты, што памятають. І зато є каждая книжка о Гопкови, тота омного веце, кідьже є то свідочтво жыючого чоловіка, потребна.

Думам, же книжка не є добра лем про грекокатоликів, Русинів. Она є добра про каждого, хто інтересує ся нашов історіов у часі комунізму, хто хоче веце відїти до ситуації Русинів, грекокатоликів, а і православных, до їх взаємных одношінь і причин того вшыткого, што судьба нашому примушено розділеному, закананому народови по році 1950 принесла і што принесла тым, котры тот народ з добрым заміром хотїли вести через комуністичну пустыню і сохранили го при жывоті. За тото належыть вдяка як авторови, так і Данцакови, котрый одкрыто одповідав.

О авторови

Мгр. Юдр. ПгДр. Станїслав Буйда, мол. (1987) ся народив у Бардеєви і походить із села Кружлєв – часть Кружлєвска Гута. Середню школу, Обходну академію закінчїв у Бардеєві, по матурі на Панаевропській высокій школї в Братїславі выштудовав право і на Педагогічній факултї Універзїты Коменського в Братїславі соціалну роботу. В роках 2011 – 2017 штудовав на Грекокатолицькій теологічній факултї Пряшівської універзїты і священську формацію здобыв у Богословській семінарїї П. П. Гойдїча в тім самім місті. Робив соціалного робітника, був екстерным докторандом на Высокій школї здравотництва і соціалной роботи св. Алжбеты в Братїславі. Є автором публікації *Грекокатолицька парохія Кружлєв (Gréckokatolícka farnosť Kružlov, 2017)*. Того часу в Братїславі учить релігію, є публіцистом і служыть як піддіакон.

Проф. МУДр. Юрій Штенё, др. н., здобув *Крісталёве крыло*

21-го януара 2018-го року проходило в Братіславі, в просторах Словацького народного театру, передавання оцінінь *Крісталёве крыло 2017 (Křišťalové křídlo 2017)*. Як інформовала словацька державна пресова агентура TASR, в рамках XXI. річника того престижного оцінювання было номінованих 29 особностей. Цілкомво здобуло оцініня 11 лавреатів, о котрых рішили одборны пороты і Велика порота *Крісталёвого крыла*. **Міджі оціненима був і Юрій Штенё, котрый здобув выняткове оцініня.**

Юрій Штенё

Професор Юрій Штенё, родак із русиньского села Кленова, є вызначным одборником в области неврохірургії, декан Медічної факулты Універзیتی Коменьского

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД., Центр языків і култур народностных меншын Пряшівской універзیتی у Пряшові (Словакія)

Языковий манажмент в процесі штандартізації літературного языка карпатыськых Русинів (2)

(Закінчіня з попереднёго чісла.)

Карпатыська Русь і прилігаючі к ній регіоны – то пригранічна територія, в котрій ся з різным ступнём густоты контактують языковы периферії українського, словацького і польского походжіня. В дакотрых частях тот языковий масів контактує з неславянським – румунським і мадярьським языком. Внаслідку языковой неясности і незрозумілості ту здавна vznikали проблеми при пробах штандартізації містной речі.

Літературно-языковий процес, т. є. процес росшырїня і функціонованя карпаторусиньского літературного языка, нерідко ся розвивав на укор других писменных літературных языків – церьковнославянського, латиньского і російского або перемішованём уведжених літературных языків з елементами містной діалектної речі, т. є. путів языковой сінтезы з нерівномірним заступлїнєм генетичных елементів, што привело в конечнім результаті к зроду многоваріантного тзв. *язычія*.

Приближно такый языковий розвой у тім регіоні проходить уж скоро половину міленія.

Суть різны періодізації історії карпаторусиньской писменности і літературного языка, котры не все ся згодують з

в Братіславі і донедавна довгорічний предноста Неврохірургічної клініки Медічної факулты Універзیتی Коменьского. Створив методу мапованя нервовых драг електричних стимулаціов почас мікрохірургічных операцій мозгу, як і класіфікацію надорів (туморів) мозгу в области третей мозговой коморы, котра є цілосвітово принята.

Є автором веце як 400 одборных публікацій і понад 600 лекцій по цілім світі. Быв оцінений Честным узнанєм Світової федерації неврохірургічных обществ за розвиток неврохірургії на благо людства. В році 2015 був записаний міджі 16 найвызначнішых неврохірургів на світі. В році 2007 му президент Словацькой републіки Іван Гашпаровіч уділив державне оцініня Хрест князя Прибіны 1-ой класы за розвиток неврохірургії.

Крісталёве крыло

Крісталёве крыло є оцініня уділёване шторік од 1997-го року особностям на Словакії, котры досягли у своїй професії выняткову одборность і успіх. Головнов думков *Крісталёвого крыла* є обявлёваня і пропагація унікатных людей і їх професіональных выконів, котры собі залужать честованя.

Оцініня ся передавають в категоріях філантропія, господарство, архітектура, публіцистика і література, театер і аудіовізуалне уменя, вытварне уменя, рок, поп, джез музика, шпорт, медицина і наука. Уділюють ся і вынятковы ціны за ціложывотне діло, вынятковий успіх в загранічу ці інше діятельство.

часовыма і просторовыма граніцями. Тот вопрос є барз комплікований, бо періодізація мусить охопити півтісячрічний розвой літературно-языкового жывота Карпатыськой Руси.

У 80-ых роках XX. ст. Павел Роберт Магочій предложыв поділити тот літературно-языковий процес на пять періодів (подля Дуличенко, 2008, pp. 14-15), причім літературно-языковы компоненты в ёго періодізації вызерають приближно так:

П. ч.	Періоды	Компоненты літературно-языковой сітуації
1.	XVII. → зачаток XVIII. ст.	церьковнославянський + народный язык
2.	XVIII. → середина XIX. ст.	церьковнославянський → церьковнославянський карпаторусиньской редакції + народный язык
3.	середина XIX. → зачаток XX. ст. (1918)	церьковнославянський карпаторусиньской редакції + народный язык + російський язык + український язык

4.	зачаток XX. (1919) → середина XX. ст. (1945)	карпаторусинський літературний язык + український язык + російський язык
5.	середина XX. (од р. 1945) → 80-ы роки XX. ст.	український язык ← російський язык

К уведженим п'ятім періодам треба уж зараховати і шестий період, котрый ся зачав розвивати од кінця 80-ых – зачатку 90-ых років XX. ст.:

6.	конець 80-ых – зачаток 90-ых р. XX. ст. → зач. XXI. ст.	карпаторусинський літературний язык (+ український язык)
----	---	--

Самособов, у такім шырокім часовім періоді літературно-языковой ситуації в Карпатській Русі не мож ся вигнути у якийсь мірі схематичности (поверхности) і детермінованости. Зато треба акцептовати і веце общу періодизацію (Дуличенко, 2008, pp. 15-16), яка розділює цілу історію карпаторусинської писменности на три основны періоди – *старый, середній і новий*, ку котрому треба доповнити і формуючий ся *сучасный*. На основі того періодизація карпаторусинської писменности вызерать так:

а) Старый период (од памяток XII. – XIII. ст. до кінця XVI. ст.), в якім ествовали релігійны тексты, в тім числі і принесены ту із других міст, – молитвенники, мінеї, прологы, апостолы, урывки із текстів других жанрів, писаных церковно-славянським языком переважно великоруськой редакції. В ряді таких памяток обявлюють ся знаки впливу містной діалектної речі. Найстарша памятка в народнім языку є з XV. ст. (Дуличенко, 2008, p. 33).

б) Середній период (од XVII. ст. до кінця XVIII. ст.) характеризує ся попри церковнославянським языку активним хоснованём народного языка. Памятками суть тексты релігійно-поучной, пригодницькой, полемічної і іншой літературы, зборники віршів; окреме місто ту займають *Няговские поучения* (постіла) з XVI. ст., перша друкована книга – *Букварь Языка Славенска* з р. 1699, рукопис церковнославянської граматики Арсенія Коцака з 70-ых років XVIII. ст. і др. То був час приятя (зачатком XVII. ст.) і утвердження (зачатком XVIII. ст.) грекокатоліцькой (уніатської) релігії.

в) Новый период (XIX. – XX. ст.). 40-ы роки XIX. ст. называють тыж „латино-мадярським періодом“, бо в тых роках ся появили тексты написаны, окрем народного языка, на латинським і мадярським із пера таких карпаторусинських авторів, як Іван Пастелій, Іоаннікій Базилівіч, Василь Довговіч і др. В р. 1830 у Відню была выдана по латинськи *Grammatica slavo-ruthena* Михайла Лучкая, в якій є поданий опис церковнославянського, а счаси тыж народного языка, а пізніше граматика Івана Фогорашія (1833).

Бівшыи розмах писменности і активізацію гладаня путей на створіння літературного языка про карпатських Русинів видно по революції 1848 – 1849 років у звязі з народнім возроджінем карпатських Русинів і діяльством русинського народного будителя Александра Духновича (1802–1865), котрый, на розділ од сусідів-Словаків, взявшыи за основу свого літературного языка конкретный живый середнєсловацький діалект, поставив ся за вживаня великоруського літературного языка (Тіху, 1938, p. 51). В ёго творах тот язык був перемішаний з елементами народного, який пізніше дістав назву *язычіє*.

Тоту русофільську тенденцію підтримовали такы вызначны представителі культурного, народного і політичного жывота карпатських Русинів, як Адолф Добрянський, Іоанн Раковський, пізніше тыж Александер Павловіч, Євгеній Фенцик, Александер Митрак, Анатолій Кралицький, Іоанн Сильвай, Юлій Ставровський-Попрадов і др.

В тых інтенціях розвивали свою роботу тыж *Пряшевское литературное заведение, Общество св. Василия Великого*, так ся писало в другій половині XIX. ст. в новинках *Вьстникъ для Русиновъ Австрийской державы, Свьтъ і Новый свьтъ*,

Карпатъ, в календарю *Мьсяцословъ* і в др. Кінцём XIX. – зачатком XX. ст. к літературно-языковой ситуації примішує ся і такий – хоць дочасный – фактор, як проба вживати місто традиційної кіріліки латиніку мадярського тіпу.

В р. 1881 вышов великий російско-мадярський словник Александра Митрака з орьєнтаціов на російський літературний язык, а в р. 1883 – російско-мадярський словник Ласла Чопея з орьєнтаціов на народну лексіку. Кінцём XIX. ст. русофільська тенденція слабне і все веце притяжливов ся стає ідея народного языка і ідея культурно-языковых контаців з Галічов, репрезентована тзв. прудом народовства.

В р. 1919 уж по роспаді Австро-Угорьска, часть Карпатської Руси – Підкарпатська Русь была припоєна к Чехословакії, де ся діскутовало о ёй автономії. В культурно-языковім плані є то еден з найострішых полемічных періодів, в якім собі конкуровали дві народны і языковы лінії – русофільська, підпорована в основі пореволючныма емігрантами з Росії, який ся груповали навколо *Общества им. А. Духновича*, і українофільська – підпорована емігрантами з Придніпровской України і Галічі, який ся груповали навколо общества *Просвіта*. Появили ся граматики, в котрых язык варіовав од російского літературного до язычія і українского літературного языка зо старов графіков і орфографів і ін. (граматики А. Волошина з 20-ых років, І. Панькевича і др.).

Слабше о собі давала знати домашня карпаторусинська лінія. З окупаціов Підкарпатської Руси в р. 1939 Мадярськом ситуація ся змінила: офіціална влада зачала ту пропаговати мадярський і тзв. угроруський, т. є. містный язык, і выступала проти українского і великоруського языка, котры были звязованы з політичныма амбіціями сусідів карпатських Русинів.

По другій світовій войні Підкарпатська Русь была припоєна к Україні (Советський Союз), в етнічнім плані ёй насеління было выголошене за Українців і зачав ся ту адміністративно уводити український літературний язык. В пряшівській области до зачатку 50-ых років XX. ст. хосновав ся в культурнім плані російський літературний язык, який пізніше замінив український. Лемкы в Польщі іщі в 30-ых роках XX. ст. на своїм діалекті надруковали книги, але по другій світовій войні і ту був заведжений український літературний язык.

г) Сучасный (найновіший) период ся зачинать од кінця 80-ых – зачатку 90-ых років XX. ст. і продовжує на зачатку XXI. ст. в тзв. третім русинським народнім возроджіню (Дуличенко, 2008, p. 14-16).

Формованя літературного языка карпатських Русинів у сучаснім періоді

В сучаснім періоді, т. є. в новій політичній ситуації в середній і выходній Европі по році 1989, карпатськы Русины наново пробують рішати проблем своєї народной ідентичности, зачинають вести далшыи бой за народну еманціпацію, а то посередництвом організованого русинського руху. Кінцём рока 1989 як першыи возникли русиньскы культурны організації в Польщі – *Стоваришыня Лемкіє* і на Україні – *Общество карпатських Русинів*. В далшых двох роках vznikали русиньскы організації в каждім штаті, де Русины жыють: *Русиньска оброда* на Словакії, *Общество приятелів Підкарпатської Руси* в Чеській републіці, *Руська матка* в Югославії, а таксамо *Організація Русинів у Мадярську*, т. є. в штаті, де ся предпеклодало, же Русины заникли наслідком асімілації іщі кінцём XIX. ст. Кус пізніше свої організації заложили Русины в Хорватії під назвов *Руснак* і Русины в Румунії – *Культурне общество Русинів Румунії*. Окрем того, попершыираз од кінця другой світовій войні зачали виходити новинкы і часописы в карпаторусинським языку: *Русин* і *Народны новинкы* на Словакії, *Подкарпатська Русь* на Україні, *Бесіда* в Польщі і *Русинський живот* в Мадярську.

Незалежно од назвы організації і штату або місця вознику, їх главне посланя было єднаке і выходило зо штирєх основных принципів:

1. Русины суть народностєв або народом і (з вынятком

бывшой Югославії і насилу перестягованых груп у Польщі) жыють мінімално од раннёго середнёвіча як первістне жытельство в долинах Карпат;

2. Русины не належать ани к українській, ани к російській, ани к польській або к словацькій народностній групі, але творять окрему выходославянську народность;

3. Русины як окрема народность суть пересвідчени о потреби мати свій властный літературный язык, побудованный на базі діалектів, якыма говорять;

4. Русины повинны мати тоты самы права, як другы народностны меншыны в даных країнах, то значить і право хосновати свій материнський русинський язык в пресі, радіу, телевизії, в культурных інституціях, а на самый перед в школах (Jabur, 2000, pp. 191-192).

В новім русиньскім народнім возроджіню єдным з главных цілів русиньского руху ся стала якраз кодифікація русиньского языка. Можности выдаваня новинок, часописів і красной літературы в материньскім языку многих русиньских авторів іншпировали к пробам створити нормы русиньского языка. Так ся зачатком 90-ых років ХХ ст. на сцені обявлює дакілько різних концепцій рїшаня языкового вопросу і створіня літературного стандарту. До увагы приходили такы можности: а) прияти уж старшу норму русиньского языка, котра была розроблена в граматаках Івана Гарайды (1941), Івана Панькевича (1922) і Августина Волошина (1907, 1927); б) створити новий літературный стандарт на базі основных діалектів єдного регіону, де жыє переважна часть Русинів, т. є. Підкарпатської Руси, в) створити єдиный стандарт на базі бісіды вшыткых регіонів, де жыють Русины (Марочій, 2006а, р. 25). Фактічно, ани єден з тых варіантів не був Русинами приятий, зато ся глядали іншы способы, якы бы могли акцептовати Русины в кождім регіоні.

Вирїшыты концепцію формованя літературного языка про карпатських Русинів, скоордіновати розвиваючий ся процес стандартизації языка і прияти консензус в языковім менеджменті было цілём першого робочого семінара о русиньскім языку в році 1992, котрый вошов до історії русиньского языка під назвов *1. Міжнародный конгрес русиньского языка*.¹ Памятныма зістали про нас слова знамого америцького соціолінгвісты, професора Джошуа Фішмена, який бісідуючі о феномені першых языковых конгресів у 18 народів Европы, Африкы, Америки і Азії в роках 1849 – 1984, підкреслив, же критерієм успіху першых конгресів не був ани так їх обсяг, як сформованя на них сталых комісій і іншых органів, якы в далшых роках систематічно робили над розвоєм языкового стандарту. Уведжены практичны приклады з кодифікації языка і єго фунгованя в школьській, але і в іншых сферах жывота малых народів в Европі, як Ретороманів у Швейцарії і Монеґасків в Монаку, послужыли як мотивація к рїшаню языкового проблему карпатських Русинів.

У вопросі языковой концепції найіншпиративнішов про Русинів ся стала презентована концепція створіня дакількох літературных стандартів, котры бы в будучности могли послужыти як база про створіня єдиной літературной нормы русиньского языка про вшыткых карпатських Русинів. На таким принципі свій язык будовала приближно 40-тісячова громада Ретороманів у Швейцарії. Ретороманы понад 50 років у практиці хосновали шість варіантів літературного языка, каждый з властнов грамаціков і словником, а тых шість варіантів ся тыж учили діти в школах. На їх основі аж в році 1982 сформовали сполочный літературный язык *rumantsch grischun*, який од року 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри німецьким, італьскім і французьким.

Заключіня першого языкового конгресу свідчили о тім, же карпатські Русины можуть піти путём якраз ретороманьского моделу. Аналогічно русиньський літературный язык ся мав зачати формовати на основі найросшыренішых діалектів тых регіонів (штатів), де жыють Русины. Спочатку окреме про каждый з них, т. з. мали vznikнути штири окремы русиньскы нормы, причім єдна норма до того часу уже ествовала – войводиньска (од року 1924), а в будучности на

їх основі бы ся мала зачати формовати єдна сполочна, цілорусиньска норма. Окрем того, першый языковый конгрес прияв далшы визначны стратегічны пункты у формованю літературного языка, а то, же основов русиньского літературного языка бы ся мала стати жыва діалектна бісїда Русинів з території найросшыренішого діалекту² в данім регіоні/штаті, а графічнов сістемов потенціального русиньского літературного языка бы мала быти азбука. Першый конгрес тыж підкреслив потребу заложіня научной інституції, яка бы зачатый процес кодифікації організовала, і апеловав на штатны органы країн, в яких жыють Русины, жебы vznik таких інституцій підпорили. В январі 1993 року перша така інституція досправды vznikла – *Інститут русиньского языка і культуры* при народностній організації *Русиньска оброда* на Словакії. Быв то першый інститут у пореволучній середній Европі заміряный шпецїально на русиньський язык, який вдяка професіональным лінгвістам і пізнішым кодифіаторам русиньского языка на Словакії, доц. Др. Юрєві Панькови, к. н., доц. Др. Василєві Ябурови, к. н., зачав реалізовати прияты пункты резолюції з 1. языкового конгресу з цілём приправити і выдати першы правила русиньского правопису, орфографічний словник, словник лінгвістичных термінів, учебники про першу класу основных школ (букварь і чітанку) і др., котры бы послужыли як основа про выголошіня кодифікації русиньского языка. За нецїлы три roky був кодифікованный русиньський язык на Словакії (1995) а за пять років пізніше в Польщі (2000). Русины в Мадярьску аж в сучасности завершуют роботу над своїм нормативным языком. На Україні є ситуація найкомплікованіша, бо по році 1989 там было заевідованых дакілько нorem літературного языка, але ани єдна з них не нашла шыршу підпору од жывателів русиньского языка. Языкову ситуацію надале до какойсь міры координує і Міжнародный конгрес русиньского языка, котрый ся скликує подля потреби од року 1992, справила по 7 – 8 роках, жебы рїшати актуалны языковы проблемы і настолити новы задачи в інтересах языкового прогресу. Од року 1992 літературный язык карпатських Русинів ся розвивав в інтенціях приятых резолюцій на чотырех языковых конгресах в роках: 1992 (Словакія), 1999 (Словакія), 2007 (Польща), 2015 (Словакія).

Розвой русиньского літературного языка на Словакії в сучаснім періоді

Од першого конгресу русиньского языка минуло того року 27 років, а од кодифікації русиньского языка на Словакії – 22 roky. Не є то довгий історічний період з погляду ниякого жывого організму, не то літературного языка, зато на сучасный став русиньского літературного языка в общім можеме ся позерати лем як на факт корешпондуючий з єго раннім віком. З другого боку, тот час був єдным з доміантных факторів, який в основі визначив єго характер і накреслив потенціалну перспективу далшого розвою. Час указав і то, до какой міры є тот живый організм зрілым стати ся основным інструментом комунікації в окремых сферах (Plishkova, 2009) народностного жывота Русинів, як і то, до какой міры суть Русины зрілым народом акцептовати факт екзистенції свого літературного языка.

Попозераючі до історії карпатських Русинів перед роком 1989, кодифікація русиньского языка была лем фікціов, яка ся до їх народностного жывота вертала з періодичностєв кометы, і то лем у політично слободнішых часах. Не быти новембра 1989, може фікціов бы зістала і про далшы генерації Русинів, предкы котрых внаслідку обективных, але часто і субективных факторів свій понад 300 років старый вопрос літературного языка не были способны вирішыты, хоть не мож повісти, же ниякы снагы не розвинули. Розвинули і розвивали, але старый неввирішений вопрос їх народной самоідентіфікації в комплікованім політичнім контексті ся став про них ярмом, під вагов якого легше їм было придати ся к дакотрій з *міцнішых*, хоть і *адоптованых* народно-языковых ліній, як пестовати властну

– про многих *недудяву* і *недостойну* (Magocsi, 1996, pp. 15-40). Неєднота, яка настала наслідком такої росіяности, повіджене словами визначного культурного діятеля русофільської і українофільської орієнтації в пряшівській області Івана Мацинського, ся стала „нашов народнов хворотов“ (Мацінський, 1965, pp. 37-55), з якої тяжко было бы ся вылічити без радикальных змін внутро- і заграничнополітичної ситуації в поновембровій Европі. Поновембровый розвой і потреба формуляції в нїм новых принципальных задач і цілів про захованя і перспективный розвой етніка ходем на даякый час прикладно зъєднотили русиньску інтелігенцію.

Зачатком рока 1995 фікція ся змінила на факт і зачаток новой етапы в жывоті єдного невеликого народа, який як кібы ся назад зродив на мапі світа, і в своїй домовині – в Карпатах. Кодіфікація языка вернула Русинів назад до бою за свою ідентичность і за права про свій літературный язык. Стала ся сатісфакціов за минулы рокы ігнорації народностных прав карпатыских Русинів і підкріпила русиньскый народный рух на пути за властнов еманціпаціов.

Очівісно, наслідных 22 років (1995 – 2017) покодифікачного періоду в русиньскім народностнім жывоті не было легких з ниякого аспекту і в никотрій з країн, в котрых карпатыскы Русины жыють, враховано Словацькой републікы. Ігнорація штату найбівшой русиньской громады, яка жыє в рамках України, і з той причіны радикалізація містного народного руху не могла не мати свої ремінісценції і в навколишніх країнах. Молода Словацька републіка хоць ся стотожнёвала з демократичными европсыма принципамы в процесі формованя домашній легіслативы, але їх реалізація в практичнім жывоті часто была залежна од характеру влады: ці в ній переважав веце націоналістичный, або ліберальный елемент в одношію к народностным меншынам. З тым была звязана і реална фінанчна підпора активіт русиньской народностной меншыны, враховано тых, які мали прямый вплив на розвой їх літературного языка. Може найліпше дану конштатацію мож документовати на періодичности выдаваня русиньской „періодичной“ пресы – „тыжденника“ *Народны новинкы* і „двоймісячника“ *Русин*. Ведь у своїй 25-річній історії новинкы выходили як тыжденник лем три (!) рокы – в роках 1992 – 1994, а о 10 років пізніше докінця їх судьба была цалком неясна. Подобно нестабільнов од року 1995 была періодичность часопису *Русин*, котра таксамо корешпондовала з обємом штатной дотації. На порівняня можеме увести, же кідь в році 1994 русиньскы організації дістали од штату дотацію 6 мільонів словацькых корун, то в році 1995 то было уж лем 1,6 міль. корун (Gajdoš, Konečný, 2005, pp. 109-120). Абсенція самостатного русиньского часопису про діти і молодеж на Словакіі до року 2016 тыж о дачім говорить. А приділеваня найбівшого обєму штатных фінанцій в рамках русиньской меншыны на проекты заміряны на фолклорны акції тыж не є непідложеным фактом: ведь штат од року 1995 перестав давати фінанції на мзды професіональных робітників у сфері народностной культуры а тоту повинность переніс на матерьскы країны даных народностных меншын. Тота ситуація карпатыских Русинів як бесштатный народ самособов ставлять до невыгодной позиції, бо штат тактично і легально ся збавив повинности платити мзды за роботу у сфері русиньской культуры професіональным робітникам. Така політика має свої барз негативны наслідкы: русиньскы народностны організації і редакції од року 1995 суть без професіональных робітників, причім до року 1995 їх мали 11 – 12 (Plišková, 2007, pp. 76-77).

Оптимістичнішов ся нам по 22 роках явить ситуація у сфері школства, выдаваня учебной літературы і навчаня русиньского языка, хоць треба підкреслити, же ремінісценції *новот* у сфері культуры мали і мають прямый негативный вплив і на сферу школьску. Успіхы в ній суть прямо залежны од дакількох факторів, без суладу котрых тяжко чекати надійну перспективу про русиньске школство, якого в правім змыслі слова, властно, доднесь на Словакіі нїт. Із чотырех школ суть на северовыході Словакіі

переважно лем школы з двояков формов навчаня русиньского языка – як неповинного предмета і як кружка, а в сучасности уж лем дві зістали в правім змыслі слова русиньскыма основными школьми, т. є. школами з русиньскім навчалным языком, а то в селі Кална Ростока і Кленова (окр. Снина). В економічно слабім регіоні северовыходной Словакіі видиме то як кус парадоксний яв, котрым бы ся мали займатти главно сучасны зряджователі основных школ, т. є. сільскы і містьскы уряды в 124 селах і містах, де подля списованя людей з року 2011 жыє мінімально 20% жытелів русиньской народности, в котрых Русины мають право мати свої народностны школы, самособов там, де іщі школы функціонують. Мімоходом, русиньскы села внаслідку абсенції евідованя своїх школ в категорії народностных школ – каждорічно страчають значный обєм штатных фінанцій, котры їм наконець хыблять при розвоєвых проектах або при інших активітах школы. Аналізованём причін такой ситуації ся але назад дістанеме к попередньому проблему – абсенції професіональных робітників у сфері русиньской культуры, котры бы міджі Русинами вели цілену і систематічну культурно-освітню роботу, бо vznik народностной школы в селі ці місті залежить в першім ряді од ступня народной свідомости і культурной зрілости людей, котры мож пестовати лем посередництвом добгодобой і систематічної выховы. Хоць за надійну перспективу в области школства Русинів поважуєме акредітацію високошкольского бакаларьского (2005), магистерьского (2009) і докторьского (2014) штудійного програму русиньскый язык і література на Пряшівській універзіті, без достаточной кількості адептів того штудія із освоєнов базов знань предписаных учебными основами з русиньского языка і літературы про основны і середні школы, як і з выплеканым позітивным одношінем к русиньскому языку і культурі не мож чекати, же тоты штудійны програмы будуть продуковати надміру надхненых про народне діло учітелів. А скушености з 20-річного фунгованя русиньского языка в школьській системі СР насвідчують, же такы учітелі можуть мати барз визначну, кідь не вирішалну, роль в процесі взнику і розвою русиньского народностного школства. Такых учітелів у тісній кооперації з народно свідомым священиком у селі, таким же старостом і директором школы поважуєме за опорны стовпы потенціального розвою русиньского школства на Словакіі.

В непосліднім ряді бы сьме хотіли вказати на штатны, респ. зо штатного бюджету дотованы інштитуції, котры діють в русиньскім народностнім контексті – верейноправны (т. є. штатны) масмедії, але главно церькви выходного обряду, в котрых материньскый язык Русинів зо закона має мати своє місто. Парадоксы за 22-річний покодифікачний період находиме і ту, кідь возьмеме до увагы, же русиньскый язык ся подарило завести до Словацькой телевізії аж в році 1999, а до Словацького радіа докінця аж в році 2002, і то по многих діскузіях, полеміках і вшеляких політичных обштрукціях. Днесь фунгованя русиньского літературного языка – і хоць в аспекті языковой культуры каждого масмедія все є што выліпшовати – в них береме як природный яв, але по році 1995 довго то была лем зась лем фікція. Подобно як фікціов іщі й днесь, 22 років од кодифікації, ся нам видить офіціалне уведжіня русиньского языка до пасторації і до выданя Православной церькви на Словакіі або установліня єпископа про Русинів в рамках Грекокатолицького архієпископства в Пряшові, ці уведжіня русиньского языка до літургії обидвох споминаных церьквей выходного обряду. Довгодобе ігнорования даныма інштитуціями уведжених фактів (апропо, інштитуціями дотованыма штатом Словацька републіка, котрый акцептує русиньску меншыну з її материньскым языком на своїй теріторії) лем припомагать однароднёваню і асіміляції Русинів, як і вытрачаню ся їх материньского языка з церьковной сфери, а поступно і з каждоденного жывота.

Фреквентованы діскузії на даны темы хоць часом ся здали надійныма, але не принесли желанный ефект. За часточну сатісфакцію в тій сфері поважуєме активіты *Кругу русиньских грекокатолицькых священиків* і обновленной русиньской церьковно-культурной організації *Общества св.*

Йоана Крестителя, заміряних, окрем іншого, на підпорі розвою русинського языка і пасторачной практикы в нім посередництвом властных періодичных (кварталник *Артос* і *Грекокатолицький русинський календарь*) і неперіодичных выдань, але главно на реалізацію перекладів церковных текстів з церковнословянського до русинського літературного языка (*Krajčák, 2008*).

За найстабільнішу сферу реалізації русинського літературного языка на Словакії протягом послідніх 22 років мож поважувати літературну і театралну, хоць в обидвох русиньскы діалекты мали своє місто і передгым.

Перша з них – літературна – ся до днешніх днів може похвалити выданём приближно двох стовок книжных выдань, міджі якыма маюць своє місто творы стабільных і зрілых авторів (Штефан Сухий, Марія Мальцовска († 2010), Миколай Ксеняк, Юрко Харитун), новообявленых авторів (Осиф Кудзей, Квета Мороховічова-Цвик, Івета Мельничакова, Людміла Шандалова), але і надійных зачінаючих авторів русиньскоязычной красной літературы. Очівісно, творчість молодых авторів была мотівована переважно високошкольскыма штудіями русинського языка (М. Гомолёва, М. Кавчакова, П. Семанцева, Я. Богуська, М. Павліч і др.) і можностями презентації на сторінках *Русалки* – кварталной прилогы про русиньскы діти і молодеж (2000 – 2011) і *Поздравліня Русинів* – літературной прилогы *Народных новинок* (1995 – 2012), яка з высше уведжених фінанчных причін мусила редакція поступно перестати выдавати.

Друга з уведжених інституцій – *Театер Александра Духновича в Пряшові* – перешла нелем змінов своєї назвы, але і трансформаціями характеру роботы драматичного колективу, драматургії, сценографії і комплексных творивых поступів у роботі. По выміні генерації артистів у 80-ых роках ХХ. ст., кінцем 90-ых років ХХ. ст. мінить ся характер театру, але тыж публікы. З класичного выріс експерименталный театер, причім поступный переход на русиньський діалект іщі перед новембром 1989 (6. 2. 1988) був якобы інтегралнов частёв той трансформації, бо лем поступно ся русиньський язык став доміантным у роботі того театру, а так е то доднесь. Очівісно, вдяка зрозумілому языку театер назад здобыв приязень русиньской публікы на северovýchоді Словакії, навыше, став ся узнаванов і репрезентативнов сценов цілословацького театралного контексту.

Заключіня

В статі сьме представили процес рішаня русиньского языкового вопросу, т. е. вопросу формования літературного языка про карпатських Русинів, з акцентаціов на Русинів северovýchодной Словакії – в історії і сучасности. О тім, же вопрос формования літературного языка про тото етнікум був тяжкий і комплікований, свідчить факт, же ёго одзывы міджі містным жытельством резонували іщі і на переломі ХХ. і ХХІ. ст., причім зачатки того процесу маюць понад 300-річну історію.

Беспорным ключом к вырішіню языкового вопросу карпатських Русинів было вырішіня основной ділемы, дотыкаючої ся їх етнічної ідентіфікації: ці належать Русины к російській, к українській народности, або творять самостатну славянську народность? Мож конштатовати, же вопрос самовызначіня карпатських Русинів все був залежный од ступня демократізації общества, в якім жыли, од силы, пересвідчіня і позиції властной інтелігенції, котра, в цілій історії карпатських Русинів лавіровала – внаслідку абсенції властной етнічно-языковой достойности – міджі розлічныма етнічныма і языковыма орьентаціями, ідентіфікуючі ся з тов або іншов (русофільсков, українофільсков, карпаторуськов, русиньсков) скоріше подля актуальной выгодыности. Слободне вырішіня етнічного і языкового проблему карпатських Русинів зато могло настати аж на кінці ХХ. ст., т. е. по роспаді тоталітних режімів і по настоліню новых демократічных режімів у бівшій части посткомуністичных країн середній і выходной Европы, в котрых жыють Русины.

Перерахованы бівшы і меншы успіхы, але тыж назначены

неуспіхы в розвою окремых аспектів культурного і общественного жывота Русинів на Словакії поважуємо за природну інтегралну часть процесу народной самоідентіфікації карпатських Русинів по році 1989. На їх зачатку стояли ініціативы домашній культурно-сполоченської організації Русинів – *Русиньской оброды на Словакії* (1990), котра має за собов понад четверть стороча свого активного діятельства, але і міджінародного русиньского руху під покровительством *Світового конгресу Русинів* (1991). Обидвом субектам належать тыж вызначны ініціативы на полю рішаня русиньского языкового вопросу: *Світовому конгресу Русинів* за ініціованя *Першого міджінародного конгресу русиньского языка* (Бардеєвскы Купелі, 1992), який накреслив основну стратегию языкового маанажменту про карпаторусиньський язык, а *Русиньській оброді* за практичну реалізацію той стратегії в подобі заложіня першой научной інштитуції – *Інштитуту русиньского языка і культуры* при *Русиньській оброді* в Пряшові (1993 – 1994), яка вдяка фінанчній, хоць короткодобій, підпорі штату зачала ся займатися проблемами формования нормы будучого літературного языка Русинів на Словакії. Положены основы лінгвістичной роботы над русиньским языком зачатком 90-ых років ХХ. ст. принесли плоды нелем в подобі кодифікації языка, але наслідно в подобі ёго реалізації в розлічных сферах народностного жывота Русинів – літературній, масмедіалній, сценічно-театралній, урядній, конфесіоналній і школьській. Взяк новых професіоналных інштитуцій, заміряных на захованя і розвой народно-ідентіфікачных аспектів русиньской громады, як *Музею русиньской культуры в Пряшові* (2007) і *Інштитуту русиньского языка і культуры на Пряшівській універзімі* (2008), очівісно, отварають уж нову етапу новодобой русиньской історії і історії русиньского літературного языка, яка бы ся але не могла отворити без 17. новембра 1989 і без 27. януара 1995.

Позначкы:

¹ Першый міджінародный конгрес русиньского языка був зорганізований з ініціативы Світового конгресу Русинів 6. – 7. новембра 1992 року в Бардеєвскы Купелях. Ёго главным організатором была організація *Русиньская оброда на Словакії* ведно з *Карпаторусиньским научным центром в США*. Конгрес підпорила тыж *Шведьска академія наук* зо Штокгольму, *Романьска ліга (Ligia Romantscha)* зо Швейцарії і *Академія діалектных языків* з Монака.

² На Словакії літературна форма русиньского языка выходить з двох територіально найросшыреніших діалектів: выходоземплінського і западоземплінського, т. е. з жывой бісіды по лінії сел: Осадне, Гостовіці, Паризівці, Чуколавці, Пчолине, Пыхні, Нехваль Полянка, Нижня і Вышня Яблінка, Светліці, Збійне і др.

Література:

- Дуличенко, А. Д., 1981. *Славянские литературные микроязыки*. [Dulichenko, A. D. Slavyanskije literaturnye mikroyazyki.] Tallin.
- Дуличенко, А. Д., 1998. Языки малых этнических групп: статус, развитие, проблемы выживания. [Dulichenko, A. D. Yazyki malyx etnicheskikh grupp: status, razvitiye, problemy vyzhivaniya.] In: Дуличенко, А. Д. (ed.). *Языки малые и большие...* [Dulichenko, A. D. Yazyki malye i bolshie.] In *memoriam acad. Nikita I. Tolstoi. Slavica Tartuensia*, IV, Tartu. PP. 26-36.
- Дуличенко, А. Д., 2008. *Письменность и литературные языки Карпатской Руси*. [Dulichenko, A. D. Pismennost' i literaturnye yazyki Karpatskoj Rusi.] Uzhhorod: Izdatelstvo V. Padyaka.
- Gajdoš, M., Konečný, S., 2005. Rusínska a ukrajinská menšina v národnostnej politike Slovenska po roku 1989. In: Šutaj, Š. (ed.). *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov: Prešov. PP. 109-120.
- Jabur, V., 2000. Rusínsky jazyk na Slovensku: stav po kodifikácii a perspektívy rozvoja. In: Doruľa, J. (ed.). *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV. PP. 190-205.
- Krajčák, F., 2008. Aplikácia rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. In: Plišková, A. (ed.). *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: Prešovská univerzita – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. PP. 147-162.
- Magocsi, P. R., 1996. The Rusyn Language Question Revisited. In: Magocsi, P. R. (ed.). *A New Slavic Language is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia*. New York: Columbia University Press. PP. 19-47.
- Магочій, П. Р., 2006. *Карпатський Русинь*. [Magochii, P. R. Karpat'skij Rusynij.] Carpatho-Rusyn Research Center in USA.
- Магочій, П. Р., 2006а. Русиньський язык: дотепер досягнуты выслідкы і задачі до будучности. [Magochii, P. R. Rusyn'skij yazyk: dotep'er dosyahnutij výsledkij i zadachi do

buduchnosti.] In: *Rusyn* (Preshov), 1-2, pp. 24-27.

Magocsi, P. R., 2007. *Národ znikadiaľ' : ilustrovaná história karpatských Rusínov*. Prešov: Rusín a ľudové noviny.

Magocsi, P. R., 2016. *Chrbtom k horám : Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: Universum.

Мацінський, І., 1965. Концепції, безконцепційність і – де ти, концепція нашого культурного життя [Matsyn's'kyi, I. Kontseptsyi, bezkontseptsiiinist' – i de ty kontseptsyiye nashoho kul'turnoho zhyttya.] In: *Duklya* (Preshov), XIII, 2, pp. 37-55.

Plišková, A., 2007. *Rusínsky jazyk na Slovensku: náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum.

Plishkova, A., 2009. *Language and National Identity : Rusyns South of Carpathians. East European Monographs*. New York: Columbia University Press.

Tichý, F., 1938. *Vývoj současného spisovného jazyka na Podkarpatské Rusi*. Praha: Orbis.

Tolstoj, N. I. 1996. Úvodom. [Introduction.] In: Magocsi, P. R. (ed.) *A New Slavic Language is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia*. New York: Columbia University Press. PP. xiii – xv.

ТГЛіц. Михал ГЛЕВАНЯК, Універзитна бібліотека Пряшівської університету у Пряшові (Словакія)

Епархіална бібліотека (1819) як сплочений проєкт пряшівського єпископа Грігорія Тарковича (1745 – 1841) і угорського філантропа Яна-Батісты Ковача (1764 – 1834) (1)

Abstract

Eparchial library (1819) of Prešov bishopric possesses a wide-range book fond. It mainly reflects the ideas of its founders, the first bishop in Prešov, Grigorij Tarkovič and Hungarian philanthrope, Ján-Baptista Kováč. The bishop intended to increase the level of clergy by which they would also gain a better social and economical position, which would be related to a general overview knowledge and he meant to achieve it through books. His gift of books had mostly theological character. Ján-Baptista Kováč presents in his deed of covenant that he wishes the library to be open to students and the residents of the town. The gift of books of the Hungarian philanthrope has humane character, as well as maps. The main language of the gift is Hungarian. Gradually, other donators from the surrounding area followed his example. The book assets of priests who had passed away also became a part of the book fond. Eventually, the library became a closed institution.

Книжна культура творить невіддільну частину духовної діючості.¹ Праві вона найвірогідніше одзеркалює думання, як і події духовного, народного, політичного і тиж культурного життя.² У вступі мусиме найперше підкреслити те, що зберателство книжок і преси, його виникнення і розвиток суть узко споены з розвитком європейського думання, передовштыткым vznikom і розвитком гуманістичного руху. Ренесанція і гуманізм дали культурному діяльству нову орьєнтацію. Указали нову путь розвитку книжки, ей формальной, як і обсяговою сторінки. Выкликали інтерес о творы античних класіків і приспіли тому, же книжки ся все веде доставали до рук лаіків. Гуманісты выглядовованём книг класіків заложыли традицію зберателства книжок, чім доходить к будованю книжниць.³ На кінци 18. і на зачатку 19. стороча в наслідку реформ цісаря Йозефа II. (1741 – 1790), тыкало ся то главно зрушінём церковных чінів у Ракуско-Угорську, доходить до того, же книжніці, рест. монастырськы книжны фонды суть паспортізовано главно із споза граніць, або ся дістають до рук окремых особ, причім много мкнижок ся стратило. При єпископствах взыкають новы бібліотеки, до яких ся зосереджовали меншы остаткы книжных фондів із цінныма книжками. Увольнінём про книжніці доходить в монархії, кідь цісарь Франтішек I. (1768 – 1835) у році 1811 поволів пожычовати книжки і в інших містах, як напр. Празі, Барні, Оломовцю і Братіславі. За тым був намір штатной котролі і догляду над книжныма фондами, котра сі таким способом вымогла правомочность робити ревізії книжных фондів, жебы ся до рук читателів не діставали заказаны книги, што ся тыкають главно революції. Сам читатель подля владных наряджінь мусив быти морально і політично чістый, без сімпатій к революції, одданий цісарєві, літературно освічений.⁴

1. Особности світського і церковного жывота як першы дарователі книжок

Основны жрідла, што ся тыкають зроду „Bibliothecae Kovanciano-Dioeceseanae“, суть дость богаты. В першій ряді іде о документ, який підтверджує тот зрод. Як в документі уводить Ян Б. Ковач, заложіня бібліотеки має служыти „про наміры

выховы талантованого молодого клеру і о науку інтересуючіх ся молодых людей, на підпору культурной моралі, на хосен про церковны і світськы кола...“⁵ Межжі цінны жрідла належыть рукопис Яна Фогорашія (1786 – 1834), котрый написав у Відню в році 1833. Є то своїм способом копіар листин, писем і інших документів, як і кроніка бібліотеки. У хронолігічнім порядку обсягує одписаны писма: корешпонденцію межжі Яном Ковачом, єпископом Грігорієм Тарковичом і бібліотекарём Яном Лацком, як і далшы документи, што ся тыкають бібліотеки.⁶ Далшым історічным жрідлом є денник, рукопис бібліотеки, котрый створив першій бібліотекар Ян Лацко, веджений в роках 1819 – 1829.⁷

Ян Ковач ся народив у Ягрі, де по скінчіню штудій одышов до Відня штудовати право. В році 1785 перевзяв на себе выхову трёх сынів графа Юрая Баннфія у Седмоградську.⁸ Од року 1798 є натарём і домашім асісентом в їх домівстві. Выхову своїх сынів (Антоніа і Мікулаша) му понукнув і Йозеф Палфі. Ракуськый цісарь Фердінанд покликав Ковача як учителя мадярського языка і літературы на ракуськый цісарьскый двір. За своє філантропске діяльство здобыв різны оцініня. Быв членом Мадярської научной академії. Ёго заслугов vznikнув шпиталь у Ягрі. Причинив ся о перебываня вояків у купелёх в Пещанах. Умер в році 1834.⁹ Ян Ковач ся з Грігорієм Тарковичом першыраз стрітив в році 1807 у Будапешті. В тім часі там Тарковіч діяв як цензор церковнославянських і ілірських книг. Васше спомянуты особы споевали еднакы характеровы властивости, но главно сплоченьскы інтересы.¹⁰ Ян Ковач даровав 1. мая 1819 нововзникнушій книжніці 1 200 цінных книжок і цілу збірку своїх мап і друків. Єдночасно приспів 1 500 форінтами на купліня новых і старых теологічних книжок. Єдно із подмінок Яна Ковача было, жебы ся куповали мадярськы книжки.¹¹ В тім самім році ся зачало їх списованя. Пізніше были здобыты лады, котры ремеселници приспособили так, абы были добры на перевоз і дали ся замкнути. По поскладаню книжок і реалізованя урядницькых формаліт (мытний уряд) і по заплечіню полатків были перевезены до приставу. Їх перевоз ся але зреалізовав аж в настпнім році. Дотогды были уложены в капуцінськым монастырю у Будіні. Складованя в тім монастырю могло быти і з той причіны, же в часі Грігорія Тарковича діяв як цензор у Будіні, був уквартелёванный в капуцінськым монастырю. Іщі кінцём 1819 року ся докупили

далшы книжки. Кідь ся росшырили справи о нововзникнувшій книжніці про взмагаючу ся грекокатолицьку епархію, обявили ся і першы дарункы од самых авторів. Напр. зачатком 1820 року **Ян Чаплович**¹² даровав бібліотеці свою публікацію „*Das Bartfelder Bad*“.

Меджі донорами є і выше споминаный **Ян Фогораші**, як і **Ян Лацко**. Бібліотекар Ян Лацко живо слідує видавательське діятельство і книжний торг, зато росшырює книжний фонд навовзникнувшой бібліотеки.¹³ На переломі років 1819 – 1820 были у Відню здобыты три лады книжок, котры были посланы шыфов до Будіна, одты до Пешті. Як уводить Ян Лацко у своїм деннику, нашов істото переправцю зо Спіша, котрай був охотный перевезти 5 лад книжок і 11 ладичок наповненых іншыма річима до Пряшова. По довезіню книжок до Пряшова настав проблем з їх поміщенём. На забезпечіня охрани книжок ся такой робили істы крокы. На єпископстві ся дала містность про бібліотеку і забезпечіла ся потребным заряджінём. По скінчіню работ на ярь 1821 зачав Ян Лацко з інвентаризаціов книжного фонду.¹⁴ Книжний фонд, подарований Яном Ковачом, не мав теологічний характер, був заміранный на історію, лінгвістіку, право і педагогіку. Єднов із задач Грігорія Тарковича у Відню было, окрем іншого, і строріня епархіальной книжніці. Была „*то феноменална вытримка старенького єпископа, котра выкликала респект і сімпатії вышиткых, котры то віділи, а не было їх мало, як ся дізнаваме з писем галицького священника і етнографа Яна Головацького (1814 – 1888). До віденьской фары приходили многы за работов, з інтересом, але і многы приятелі віденьского священника, славянофіла Яна Фогорашія-Бережаніна*“.¹⁵ Грігорій Таркович перебыв у Відню десять років, жыв у „*Barbareu*“, котре знав іщі почас своїх штудійных час у Відню, де го приняв Ян Фогорашій. Жыв скромно, затоже на забезпечіня книжніці і капітулы му барз залежало. Взник бібліотек на зачатку 19. стороча світська інтелігенція розуміла не як форму прямой освіти людей, але як самоосвіту і інформованость особ, што служыло наприклад про творче літературне діятельство. Тому ся але Таркович намагав выгнути і заложінём книжніці ведно з Яном Ковачом в новій епархії хотів приспіти ку культурному розвитку. Почас своєї довгочасной практики професора на ужгородській богословській академії і цензора кірілічных і ілірійских книжок, ся занимав і їх зберанём, а то в часі своєї єпископской службы. То ся проявило і при рішіню каждоденных організачных проблем. Ян Лацко в єднім із своїх писем (1. октобра 1824) Іванови Орлаєви пише, же Грігорій Таркович іщі в часі свого перебываня у Відню, кідь забезпечывав потребны річі про взмагаючу ся епархію, занимав ся в рамках „*своєї вродженої щіроты і замыслу зробити і незнамым людем добро ся рішыв створити єпископску бібліотеку в Пряшові*“.¹⁶ По єго смерті з єго маетку був зроблений список книжок, котрый зробили люде з єпископской канцеларії.¹⁷ Список зробыли правдоподобно абсолвенты теології, чекаючі на высвячїня за священника, означованы як „*ordinatus expectatum*“. Тарковичів книжний фонд мав выразно теологічне замірня. Находила ся в нім і книжна продукція домашніх авторів, респ. авторів, што діяли в грекокатолицькій церкві і свої работы друковали у Кошіцях або в універзіртній друкарні в Пешті.¹⁸

Саме означіня книг авторів з округу Тарковича ся каталогізеры намагали одлишыти од книг друкованых у Росії. Тоты были означованы позначков „*idiomate*“ або „*id. Russica*“, або просто „*russica*“. При книгах домашніх авторів поужывали позначку „*ruthenica*“. Як уводить Осиф Шелепец, тот означіня ся в Европі поужывало про книжну продукцію звязану з Українов.¹⁹ Під „*ruthenica*“ были в каталогі і книжки выданы у Пешті про угорських Сербів. У єго фондї была і шырока колекція російской літературы выданой у Москві і Петрограді. Суть то творы авторів як Ломоносов, Завалишин, Каразим і творы пекалены до російского языка зо западноевропейских языків. У фондї суть і книжки выданы у Пешті про угорських Сербів. Тоты екземпларі міг здобыти почас своєго цензорьского діятельства, коли ся занимав церьковнославянськыма і ілірськама книжками. У Тарковичовім книжнім фондї ся находили друкы в різних европских языках. Найвекше число друків

было выдано, самособов, у латиньскім языку. Їх кількість є 435. Друге місце занимав німецькый язык. Число книг написаных у німецькім языку є 91. О два титулы менше – 89 ся у книжніці находили пулікації у языках: церьковнославянськім, російськім і україньскім. Титулів у мадярьскім языку было 69. Окрем того, были заступлены книжки у грецькім языку (4), польскім (3), чеськім і словацькім (2) і по єднім титулі у французскім і румыньскім языку. **Найстарше выданя є з року 1494. Суть то Ориґеновы проповіді „*Homiliae. Super libros Moysis*“, выданя у Бенатках.**²⁰ 17 титулів сі дав Грігорій Таркович намагу забезпечити із 16 сторіча. Із 17. сторіча то было 39 титулів. Далшы титулы были із 18. і зачатку 19. сторіча. Словакістика є заступлена авторами як Матей Белл, Самуел Тімон, Ян Чаплович, Стефан Лешка, Александер Мачай, Мартін Сентівані і далшы. Самособов, не смієме забывати на Тарковича як теолога, священника. **В єго книжнім фондї є і Біблія в церьковнославянськім языку у штирєх частях, на выданю котрой брав участь іщі в Будіні – „*Библия сирич Книги священого писания ветхаго и новаго завіта*“ (Буда, 1805).**

Далшым донатором був **Матей Бенє** (lat. Mathias Benyo, 1783 – 1828), священник кошіцькой епархії. Дакілько інформацій о Матеєви Бенєви уводить пряшівскый каноник Александер Духнович. З єго твору о Пряшівскім єпископстві ся дізнаєме, же Матей Бенє ся народив у грекокатолицькім селі Літманова у родині рольника. Блишшы інформації з єго молодших років не маєме. В році 1810 по штудіях на універзіті в Пешті,²¹ де ся став „*doktorom slobodných umení a doktorom filozofie*“²² прийняв як 27-річний высвячїня за священника, але у латиньскім обряді. Ослободжїня од обряду му 15. юна 1810 уділив кошіцькый єпископ Др. Андрей Сабо (1804 – 1819) на основі правомочности, котру дістав од папы Пія VII. Од року 1813 зачав на кошіцькім єпископскім ліцею учіти церьковну історію і канонічне право.²³ В році 1810 по штудуіях выдав свою габілітачну роботу під назвов „*Assertiones ex universa theologia*“. Робота є присвячена вопросам общой теології і церьковной історії.²⁴ Єго приятель Александер Духнович описує го як священника, котрый наперек тому, же був румокатолицькым священником, цінив собі „*грецькый*“ обряд.²⁵

Докінця почас великих свят у грекокатолицькій церкві у недалекій Здобі (діяв у Нижнім Медзеві і Смолнику) служыв вечурню. Утримовав близкы контакты із пряшівсков капітулов. Єднов із причин зміны обряду могли быти штудії теології на універзіті і наслідна педагогічна карьера. В тім часі в Ужгороді уж была болословска академія (1778), але не мала штатат універзіты. Ініціатива на ей створіня взышла од освітяньского єпископа Андрія Бачінського (1732 – 1809, єписком од року 1772).²⁶ Найталентованішы штудентгы были посыланы на штудії до Пешті або Відня, де в році 1774²⁷ была створена тзв. „*Кралєвска грекокатолицька семінарія св. Барбары*“. Тота семінарія была пізніше переменована на „*Барбарєум*“.²⁸

Матей Бенє умер у Пряшові в році 1828 на мозгову пригуду почас навцівы родины міщына Вінцента Буяновича. В тій родині діяв як вихователь єго сынів, котрых єден час приправлєвав на докторат з філозофії.²⁹ Матей Бенє як педагог цілый свій жывот штудовав, куповав і зберав книжки, котры служыли на росшырїня єго знань, одборности. В єго заповіті, окрем фінанчного дарунку пряшівській капітулы, не была нияка позначка о кількості книг. З єго богатым книжным фондом ся зачало робити аж по єго смерті. Вшыткы свої книжки присвятив пряшівській капітулі. Член пряшівской капітулы докінця свідчів о тім, же почас свого жывота Матей Бенє все обіцяв тоты книжки капітулі.³⁰ Тогдышній кошіцькый єпископ Штефан

Чех (по мадярьскы Cseh; 1762 – 1831; єпископ в роках 1821 – 1831) не був проти тому рішіню. Респектовав рішіня Матєя Бєня. Книжки были уложены до Каплиці св. апостолів Петра і Павла в Катедралнім храмі у Пряшові. Тогды vznikнув спор меджі єпископом Грігорієм Тарковичом і членами пряшівской капітулы. Єпископ Грігорій Таркович жадав, жебы тоты книги належали „*Bibliothecae Kovancsiano-Dioecesane*“. Капітула

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2018 ч. 1

Дорогы читателі,

дашто ся кінчіть, дашто зачінаць – є ту новий рік і з ним перше Поздравліня Русинів на рік 2018! Так як было звыком по минулы рокы, оцініня Літературного конкурзу Марії Мальцовской є малов, але вызначнов подіов про сучасну русиньску літературу. Читателі мають можность стрітнути ся із їх облюбеныма авторами, писателі собі выслухають одборный погляд на їх творчость а про пороту ся тым одкрываць формуюча ся будучность сучасной русиньской літературы.

До четвертого річника конкурзу ся запоіло вісем русиньскых писателів з творами різних жанрів. Подля очекованя найвеце было поетічных творів, часть авторів ся але презентовала поезіов і прозов, докінця в єднім припадї драмов. Третім місцём была оцінена творчость **Людмілы Шандаловой** про діти і молодеж. Друге місто было натілько якостно вырівнане, же порота рішыла оцініти рівно двох поетів – **Юрка Харитуна** і **Штефана Сухого**. А на перше місто ся несподівано дістав новий автор – **Владіслав Сивый** із меланхолічно ладженев поезіов і орігіналнов драмов. Гратулуєме оціненым і дякуєме вшыткым участникам!

Літературна рубріка Поздравліня Русинів Вам теперь приносить нелем часть із творчости каждого аватора з першых трёх місць конкурзу, але і духовну поезію **Осифа Кудзея**. Про меншых читателів суть ту стишкы **Телены Гіцовой-Міцовчіновой** і русиньска приповідка з книжки *В сімдесятий семій країні*, котров ся свого часу запрезентовав **Михайло Гиряк**. Жычу Вам приємный літературный зажыток.

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, докторанд Центра языків і культур народностных меншын – Інштїтуту русиньского языка і культуры ПУ.

• Оцінены авторы і члены пороты 4. Літературного конкурзу Марії Мальцовской, які на нїм были притомны: (зліва) Штефан Сухый, Михала Голубкова, Михал Павліч, Владіслав Сивый, Юрко Харитун і Кветослава Копорова. Фотка: Ева Харитунова

Владіслав СИБВІЙ

Мертва звіниця

Клав крокы помалы,
неісто,
з паліцёв у руці,
ходець з минулости,
по дразі забытій...

І в молодости
ходив ту зрідка...
Звонив раз братови,
пак родічам старым,
із слызамі в очах,
ку послідній,
чорній розлучці...

Споминав і на часы,
як мотуз тягав,
кідь звінник старый
похворів
а было треба
вечур
ей глаголом
край прикрывати,
сполу з росов,
што сідаць
перед темнотов
світом усынаючым
на поля, ліс,
по кождій луці...

Пак крокы стихли...
В сухій траві і терню
стояла она...
На бік нагнута...
Хопив за мотуз
спорохнявітый,
но бояв ся
потягнути...
Была мертва...
Сердце хтось
взяв звону...
Не звоняць ту рокы,
ани вечур,
ани к погробу...

Несміла Німфа

Заклятый ей поглядом
біжав ём вічність...
Полями, горами, лісом,
попід домы птахів дикых,

похмурным сірым світом,
за нёв...
Аж там, де ё мір і покій,
на землі чарівнаго зіля,
ку білавій ріці в горах,
од котрой ся не навернеш,
кідь дозріе судьба людська
і одходить сила з тіла...

Каждым днём высье і высье,
ближе к сонцю,
там де зохабила
дотык рук і погляд з неба,
аж до верхів вічных,
бо мав ём віру, же так треба...

За лісом темным была
лука дика, з пахом сіна,
а потім берег заказаный...
Шырока ріка сinya,
повна златых рыб
– з водов по коліна...
А в ній благо і надій
і Бог там быв
а зникла в людёх вина...

На другім берегу Она...
Стояла несміла Німфа...
Чекала, ці прыйду за нёв,
з усмівом як Мона Ліза...
Палило нас сонце жовте
коло рікы, серед ліса...
Натягнув ём руки стары,
змучены, к ній...
Склопила очі і
выстрашена втекла...
Ёй несмілость, то была
судьба...
Знова ся ня німо зрєкла...

Забитя конів

Іці недавно,
притулены
к дикій гриві,
в лютім бою,
ту на землі,
умерали
люде з кіньми
ведно, сполу...

Пак забили
божску добу

знятых хвостів...
– як привели
із желіза
новых гостів...

Уж не в хочу
смутны очі...
Не розумляць...
Ніт помочі...

Дотык неконечна

В бігу світа
рокы зачінаюць
тихо умерати
уж на кінци літа...
Як полягне трава
і над сухов землєв
схолодніе воздух...

На паркеті,
у танечній
салі бытя,
кінчіть розрух...

Ясне сонце,
білы хмары,
дикый вітор,
почнуть одрїкати
послідню
молитву ціклу...

В тот день ня
нищіть неконечно
– темна есенція
споза німых звїзд...
Місце, де спить час,
де сам раз зникну...

Штефан СУХЫЙ

По роках (Міронови Джупінкови)

Загырміло небо,
до вільх Перун тріснув,
вольности ту много,
в чужім світі тісно.

Земля безконечна,
та домів все близко.
Материнський краю,
кланям ся ті низко.

Послав вітор письмо
до ух блудній душі:
Понагляй ся домів,
покы-сь, сыне, ту щі.

Послухай, послухай, –
шепче родна груди,
бы-сь собі памятав
давнодобны чуда.

Стрічав-сь лісны дївы,
страшків пелехатых
з приповідок дивных,
што ті рекла мати.

Луна, сонце, вітор
чінять чудны дїла,
найбівшым душа є,
котра заблудила.

Стариньска імпресія (Малярови Андрієви Смолякови)

Долов была Старина,
над нєв є Газдораня,
на якій стоїть малярь
і смотрить до незнама.

Мысль залетить будьде,
флакїтра¹ бо є тайна,
око соньцю честь оддасть,
бы фарба выйшла файна.

Скликує майстер квіткы,
же сфарбить їм пелесткы
начервено, до синя –
якого хто насїня.

Все малярї так знали
з дівками і квітками.
Най щетець красу оре,
най родить фарбы поле!

Мішай сонце з вітрами.
Творче, будь все з нами.
З златов пчолов на мед ходь,
ты, зимонько, полагодь.

Ту гаяла Старина,
як у колысці лялє.

1 флакїтра – безцільне побігайло

Так фарбы і голосы
із гор водов залляло.

Смотрий із підхмарности,
як живот ріс глубоко,
теперь там рыбки безмыслы
синясте пють молоко.

Даваш душу, – край приїмать...
Тых поглядів є много.
Видиш пути зароснуты,
на них себе самого.

х х х

Хто дасть воды гускам в небі,
вылетївшым з земской дебрї?

Земля щїра, дар не скрыла:
ногы – водї, гускам – крыла.

Преш до высот? Міряй глубкы!
Стрямбный перо дикой гускы.

Много світїв є на світї,
но лем небо й земля світить.

Твої крыла – вольность
мыслї...
Кроп їх потом, бы не выхли.

Коло крижа на Крємянцю

Ген, по запущенїй² луці
бродить жена з серьпом в руці.

Де колись цвила татарка,
терен й осет небо здравкать.

Кремінєву крегку красу
іскантрила коса часу.

А із правды, жытя болю
хрест выріс на пустім полю.

Анці, Настї, Зужї, Марї
молили ся, умерали.

Все просили ласкы з неба,
абы было веце хліба.

2 запущенный – занедбанный

О, госпODE, людєм з ярку
превках навсе добру дяку.

Кремїнь іскрить, хрест бїль гоїть,
душа тримле іскру свою.

Юрко ХАРИТУН

Думкы грызуть, а як

Десь там,
де сонце споза Бескїда
выходить
Там выйду і я
Десь там
де сонце за Шутак заходить
Хочу і я
Десь там
де з Руського Потока тече ріка
Не хоць яка
Стріберна поларна лишка
де зайду і я
Могла і ты над нами
чорны хмары розганяти
Десь ту стою лем сам
Думкы хробакы грызуть
А як!

Бабины лікы

Хто глядять, найде,
Лем я не можу роздобыти
на свої жалї лікы
До апатыкы зайти
може порадять

Од выдуму світа мішать зіля
на каждую хворобу, нашли на
мою...

Я знаю
Зберам ся до нашой долины
десь там на луках
зомклях,
берегах
назберам сучого молочка
Затру до ока,
може поплачу
А хтось подумать, же ногы
болять
І жалї пропадуть
стратять ся на пішниках

Кредо

Хто падав, вставав
жытя на легку вагу брав
Із долотом
чуеш ся сохарём?
Із пензлём малярём?
Із пером поетом?
Теперь можеш літати
Подякуй за крыла
до тіла припяты
Жыти
любити
творити
мусиш за свое кредо
прыяты

Може і ты

Село приходіць до тебе
здалека
До спогадів вкраде ся
і покій не дае
што робити?
Мусиш ёго, як малярь
пензліком гладити
принесе на стіл
на леняный обрус
вышываный
з пода колыску
На каждую квітку на нім
колысанку,
яка пробудить тебе із снів
А як пралетяць Музы – мудры
совы
сядуть до рядків
не думай лем о собі
Під твоёв стріхов
озываць ся ехом
твій край
твоя долина
твій рай

І такы бываюць сны

Што сніе ся
другый, третій раз за собов
то буде правда
А мені присніла ся ты, моя
любов
Што буде у ночі

што буде завтра?
Розболочі ты мушу
як вітор нашу грушку
Може ліпше прилипнеш
до моёй душы
Зморщкы прыкрыли мою
тварь
як павучіна
То не послідня моя осінь
Моя сивина не біда
Маю іщі крыла коніка
можу літати над Бескідом
Десь ту тече
малым корытцём ріка
Ціроха моя
Напою в ній свого Пегаса
може там присніе ся
другый, третій раз за собов
моя любов

Уже і думкы посівілі

Іщі видно ступляі
в якіх сміюць ся жабы
і пюць воду вороблі
Іщі видно стухнуты пні
де мы сиділі
Як міряти тот час
де мы не былі
і помарнілі?
Уже і думкы посівілі
В надіях
у снах
Без жалів
вернути ся до ДОЛИНЫ.

Людмила ШАНДАЛОВА

Біцігель

Зробив зо мнов тато фігель –
купив вчера мі біцігель.
Я ся тому барс здравава
такой ем го выпробовав.

Перше выстискав ем тата,
потім кличу камарата:
«Посмотри, брату, што мам – ага!
Де найліпша буде драга?»

Дали сьме сі стрічу кратку
там ку школі на площадку.
Уж ем быв на узкій дразі –
кідь до бабкы ем наразив.

Выпала ей з руки ташка
зачерчала дака фляшка.
«Ёй, пребачте, бабко мила,
то гамуля выповіла!»

«Бодай бы ты гута взяла!»
з пястуком мі замахала.
А я не знав, што то «гута» –
може мачка не обута.

Зась ем ся пробовав везти,
ці ся мі то не пощастить,
скрутило мі кормань вліво
аж колесо заскріпило.

На сідадлі крічу: «Стану!
Валять ня на праву страну!»
А колеса... вшелякы
робяць собі клікы-бакы.

Быв там загін – самы квітки, –
влетів ем до загородкы,
сперти ся не было коли.
Іщі фурт ня палець боляць.

Кус є кормань покрученый,
на локті мам знак червеный.
А жебы не было мало –
в коприві ня вываляло.

Камарат ся на ня злостить,
же ці не ем дакус спростый.
«Та ты думаш, – гварю
слушні, –
же-м до шпорту
невалушний?!»

Якый есь не «майстер світа»,
біцігель то не ракета!
До вечера буду знати
свій біцігель овладати.»

Лучный танець

Запросила фіялочка
камараткы танцёвати,

най не мають смутны очка,
же їм буде вітрик ґрати.

Нагварила поза село
дрібны білы марґаретки:
«Подьте! Буде нам весело,
закличте і шиткы теткы!»

Сама перша седмокраска
сі ножками преберала,
вітрик задув ей до ушка
валчік што найрадше мала.

Незабудка не є глуха,
хоче ся ку ним придати,
лучный коник із лопуха
почав ґокак сам скакати.

Лем неведза ніч не знала,
зато в танці лем стояла,
призерала ся їм бліда
од рана аж дообіда.

Завість мала на пупаву,
што ся в бокох колысала.
З бодляка ю зґанив павук,
най не буде барс помала.

Червены сі понаправляв
сукенкы і дикый мак.
Вышла жабка із мочаря
тай затягла: квакі-квак.

Дятель зблизка забубновав.
Втогды почав танцёвати
вылюляный доружова
і когутик пелехатый.

Ціла лука зрадована
стала вітру дяковати,
же їх навів уж од рана
так весело танцёвати.

Мышка і грох

Была раз партія двох –
сива мышка, сивый грох.
Мышка мала, грох великий,
камаратя аж на вікы.

Нажывали сі в злагоді,
мышка в дірі, грох у воді.

Аж раз мышка рано встала
і так собі надумала:

«Закличу я гроха-брата,
найліпшого камарата,
на велику, на гостину –
выдам дівку лем єдину.»

Гнедь почала рыхтовати
столы, стілці, дакы ґрати,
фінджа, горня, жыдлик
малый,
старый горнець із повалы.

Жебы было як ся патрить,
гость не сміє пострадати –
дашто не так або плано.
Вшытко є наготовано!

Вилкы, ложки і обрусы,
мискы, тацкы на закускы,
смачна страва, добре вино,
гості чують ся спокійно.

Лем про гроха їдла мало!
Фурт ся на стіл клало, клало...
І з такого, і з такого,
не настарчать му з нічого.

Начісто выкельтована
бігать мышка застарана.
Уж вынесла їдла стог:
«Та ты не грох, але жрѣх!»

Уразив ся грох наконець...
Камаратства было конець!

Осиф КУДЗЕЙ

Театер жывота

Жывот є театром, а Земля є
сценов,
тім реалізачный так
установлено:
сценарь пише Господь горі
вічным пером,
люде суть герцями, воля
режисером.

Як съме пришли на світ з
маминоного лона,
засвітив рефлектор, зняла ся
опона,
каждый ґрать поставу
атрактівну, славну –
малых ролей не є, каждый
дістав главну.

ґры суть поділены кому як
пасують –
дакто дістав драму, дакто
комедію,
но не каждый прияв свою
ролю з ласков,
дакто камуфлує, бере дві-три
маскы.

Хтось ся тримать тексту,
хтось імпровізує,
сценарь Заповідей Божых
іґнорує,
дакто еґоїста, дакто
розумнішый –
не ґрать лем за себе, но
шептать і іншым.

Коли ся гра скончіть (чоловік
доконать).
рефлекторы згаснуть, упаде
опона,
Порота выявить свої реакції –
дакто зожне пискот, дакто
овації.

Хтось в небесах буде на
амфітеатрі,
а хтось без анґажма – не грав
як ся патрить;
в раю мать „Оскара“ актер
Богу любый,
а злый – ганьбу в пеклі, де
скреґочуть зубы.

(Осиф Кудзей: Пацеркы, с. 10)

Віра

Віра, то задаток Духа,
то є рентген думы,
голос, котрый не заглушыш,
манна в добі суха.

Віра, то є дар од Бога,
то мотор живота,
прародічовска честноста,
на щастя залага.

Віра, то є покаяня,
то молитва щіра,
то твоєї мудрости міра,
духовне взростаня.

Віра, то дых давных віків,
то певне коріня,
міцний фундамент спасіня,
вінець мучеників.

Віра, то живот в злагоді,
почливости плоды,
свята хоругва слободы,
Кіріл і Мефодій.

Віра, то путь правдивости,
Вілеемска зоря,
то суш Червеного моря,
арія з Вічности.

Віра, то хрест і терпіня,
то сила тсунамі,
охранна рука над нами,
з мертвых воскресіня.
(Осиф Кудзей: Пацержы, с. 3)

Гелена ГІЦОВА- МІЦОВЧІНОВА

Зимушні радости

Увіділи чары
рано діти з двору,
за селом прекрасні
пострібрену гору.

На горбку в кожушку
сидить біла пані
діти ся спущають
як на тобогані.

Выбігли із криком
веселы дівчата
на біленькій вершок
тігають санчата.

Із двору на горбок
і Андрійко біжыть,
а на ногах хлопця
претекарьскы ліжы.

Скаче з буды Брочко,
тай з радости гавкаты,
бо видить стояти
в дворі снігуляка.

*(Гелена Гіцова-Міцовчінова:
Школярік, с. 13)*

Іде зима

Сніжны влочки
політують,
падаты вата
уж на тую.

Тай не буде
додж кропити,
летить зима
гай білити.

З Дід-Морозом
прилетіла,
вода в ярку
выкпіла.

Не літають
пчолкы, мушкы,
але пташкы
до кормушкы.

Дує вітор
уж без плужка
а потічок –
тонка стужка.

Намалёвав
дітём личка,
летяць санкы
до потічка.

А у дворі
місто пняка
стоіть соха
снігуляка.

*(Гелена Гіцова-Міцовчінова:
Школярік, с. 14)*

Новина

*Кличуть дзвоны з турні
до церькви каждого,
же увидяць в яслях
днесь Сына Божого.*

*Несе ся новина
із села до села,
трёх царів з дарами
ясна зоря вела.*

*А з радостнов вістков
і Архангел літаты,
же ся уж народив
Выкупитель світа.*

*(Гелена Гіцова-Міцовчінова:
Школярік, с. 15)*

Патріотам нашым

*Зобудив ся сплячий
Русин під Бескідом,
підуть іх потомкы
прадідовым слідом.*

*Не заплаче отець,
не заплаче мати,
бо будуть русиньскы
співанкы співати.*

*Не будуть за бабу
і діда ганьбити,
будуть родне слово
до смерти любити.*

*Міджі Русинами
несе ся новина,
букварь заохранила
чабиньска родина.*

*(Гелена Гіцова-Міцовчінова:
Пчолка, с. 8)*

Лишка і Вовк

Де было, там было, было то уж давно, іщі за краля Саса. То было за стародавних часів, іщі тамтот тыждень у середу, кідь іщі звірята говорили.

Была єдна Лишка, што ся блукала по селі, поміджі газдівскы землі, і стала на терник. Встряв і терник до ножкы і пішла до єдного газды:

– Выймийте-ле мі тот теричок, выймийте.

Взяв газда і выняв. Пришла до другого газды:

– Сховайте мі тот терничок, сховайте.

Газда взяв, сховав. Та де го сховав, там го сховав, лем до стайні на облак. Куркы рано злітали, тай курка го дзєбла. Прийде Лишка на друге рано:

– Дайте мі тот терничок, дайте.

– Та курка го дзєбла.

– На та дайте мі за терничок курочку.

Но рад-не-рад, газда мусив дати курку. Іде Лишка з тов курочков, іде, прийде до третєго газды.

– Сховайте мі тоту курочку дагде, сховайте.

Газда взяв тай сховав курочку міджі куркы на банты. Курка была чужа і куркы не были присвоєны, тай ся зачали міджі собов кусати. Кусали тоту курку, кусали, аж курка впала з бант міджі свині до кучі. Прийде Лишка на друге рано:

– Дайте вы мі тоту курочку, дайте.

Рад-не-рад, газда дав намісто куркы паця. Лишка паця взяла і іде до четвертого газды.

– Ойте-ле мі тото пацятко дагде сховайте.

І газда дав го міджі пацята до кучі. Паця было чуже, ку пацятам тамтым не было привыкнуте, тай ся зачали кусати і – кучу розвалили. Паця вышло на стайню, пішло поміджі худобу тай кінь го копнув і – забив паця. Та што теперь буде? Прийде Лишка на друге рано:

– Дайте мі тото пацятко, дайте.

– Гм, таке діло ся стало. Паця было чуже, пацята ся кусали і я го дала до стайні, - гварить газдыня. – Кучу пацята розвалили, тай паця по стайни ходило а кінь копнув і – забив го.

– Но, та дайте мі за пацятко коня.

Взяла собі Лишка коня і веде го долов селом. Веде, веде, веде, а насеред села была корчма. А коло корчмы стояли санкы. Тай Лишка собі запрагла до санок коня і йде. Везе ся, везе, але пониже села біжыть Вовк. Пришов к Лишці і

гварить:

– Сестрічко-Лишочко, дай мі ходем єдну лабку выложыти на тоты санкы. Я бы ся тыж хотїв повезти.

– А-а-а, братрчіку-Вовчіку, ты бы-сь мі їх поламав.

– А кідь поламлю, та ісправлю.

– Та уж лем там дагде вылож.

Ідуть, ідуть, ідуть, тай зась Вовк гварить.

– Лишочко-сестрічко, дай мі іщі єдну лабку выложыти на санкы.

– Ой, братчіку-Вовчіку, та то бы-сь мі поламав саночки.

– Кідь поламлю, та ай справлю.

– Но та лем там уж дакус вылож.

Ідуть, ідуть, ідуть...

– А-а-а, сестрічко-Лишочко, дай мі іщі єдну задню лабку выложыти на санкы.

– Е, братчіку-Вовчіку, паламв бы ты, поламав...

– Е, кідь поламлю, та ай спралвю.

– Та лем там дагде вылож уж.

Ідуть далше і зась Вовк просить:

– Лишочко-сестрічко, дай мі іщі єдну лабку выложыти, дай на санкы, дай.

– Е, братику-Вовчіку, ты бы-сь мі їх поламав дочіста.

– Кідь поламлю, та ай поправлю.

– Но та лем там дагде вылож.

І уж ся везуть обидвоє. А іщі ся му хвіст волїк, тай гварить:

– Сестричко-Лишочко, дай мі іщі хвіст выложыти. Посмотрь, як ся мі по болоті волочіть.

– А-а-а, братчіку-Вовчіку, а не поламлять ся мі саночки?

– А, та кідь поламлю, поправлю.

– Та уж лем там дагде вылож.

Уж Вовк собі сїв ку Лишці, і ся везуть. Ідуть, ідуть, ідуть, а санкы тріск, тріск. А Лишка гварить:

– Што то, Вовче?

– Та то орїх єм роскусив.

Ідуть далше, ідуть, зась санкы – тріск, тріск, тріск.

– Што то, Вовче?

– Ой, та другый орїх єм роскусив.

– Та дай-ле мі єден.

– То був послідный.
Ей, та ту тріск, там тріск і санкы ся поламали.
Ту Лишка Вовкови гварить:
– Знаш што, Вовче? Ідь ты до ліса а кріч так:
„Крива ось, напросто ся теш!“
Вовк пішов до ліса, тай крічить:
– Проста ось, накриво ся теш!
Вытесала ся – приніс. Справляють – недобра.
Та гварить му зась:
– Ідь ты, Вовче, до ліса, а так кріч: „Крива ось,
напросто ся теш!“
Вовк пішов до ліса, тай крічить:
– Проста ось, накриво ся теш!
Вытесала ся ось – приніс. Справляють – недобра.
– Знаш ты што, Вовче? Ты побудь ту коло
коня, а я піду до ліса.
Вовк зістав коло коня, а Лишка пішла до ліса
і крічить:
– Крива ось, напросто ся теш!
Вытесала ся ось, вытесала. А закла Лишка
пішла крічати, Вовк взяв коня, зодер го а до
скоры напхав соломы і коликами попідперав.
Лишка пришла, посправляли санкы і крічить на
коня:
– Бє!
Не йде. Втяла коня – упав. Ходить она коло
коня, ходить, а Вовк за тот час уж ай выголоднів.
Тай ідуть напішо. Місячок світить, а Вовк був
уж голоден, тай Лишці гварить:
– Ёй, Лишочко-сестрічко, якый я голоден!
А Лишка найшла студенку, до котрой місяць
світив, і Вовкови повідає:
– Знаш ты што, Вовче? Кідь ты такый голо-
ден, та похлепч тоту воду а насподі є грудка
сыра, та ї зьїш.
Вовк зачав хлептати воду а Лишка за тот час
нашла шпунт, тай му ним заткала зад. Вовк
выхлептав вшытку воду – сыра нигде. Але
Лишка – сыта, бо скору зьїла. Пішли они на
друге село, а там свадьба. Музиканти грають,
парібци співають. Тай Лишка повідать:
– Знаш ты што, Вовче? Подьме мы на свадьбу.
– Та подьме.
– Та ты ідь до хыжы, сховай са під стіл, а як
упаде кість даяка і даякый фалат хліба, та зьїш.
А я піду до коморы.
Тай Лишка пішла до коморы, а Вовк пішов до

хыжы. В коморі вшлиячіна была. Лишка ся на-
пила палінкы, потім ся наїла мнєса і колачків
вшлиякой сорты. А Вовк під столом чекать і
ніч там не было. Сидить, тай собі думать: „Што
теперь робити?“ І йде спід стола. Але парібци
там танцєвали і котрыйська копнув до нєго.
Шпунт із вовка выскочів – вода ся вылляла.
Ледва Вовк на двір вышов, а Лишка уж там.
– Та як, Вовче?
– А-а-а, знаш як? Ніч єм не зожер, і міцно єм
голоден. Як єм ішов назад, парібци танцєвали і
копнув до ня єден, а шпунт з ня выскочів, вода
ся з ня вылляла. Уж єм не годен дале іти, бо
такый єм голоден, як пес.
Тай ідуть дале. Місячок світить. Смотриять
они, а коло церькви пасуть ся конї. Тай гварить
Лишка:
– Знаш ты што, Вовче? Подьме, єдного коня
забєме та го зьїме.
Пришли ку конєви і думают, як го забити:
– Та знаш ты, Вовче, што? Я твій хвіст при-
вяжу ку кобылиному хвостови, а я ї поїмам за
нізгрї і забєме мы кобылу.
Лишка привязала до кобылиного хвоста Вов-
ків хвіст, а она поїмала за нідзгрї. Ту кобыла ся
встрашыла, страшно зачала скакати і Лишку
одшмарила і зачала втїкати, а з Вовком раз по
конєви, раз по земли, бо хвіст був привязаный
барз добрі, та не годен був ся спустити. Ледва
ся Вовк одв'язав од хвоста. Лишка крічить:
– Гамуй, Боре! Гамуй, Боре!
– Як же я мам гамовати, кідь ся землі не мож
дотыкати?
– Я уж дале іти не годен, бо я уж барз голоден
і слабый, і збитый.
– Та знаш ты што, Вовче? Кідь єсь такый голо-
ден, та подьме до Сафатовой долины, а я мам
там лищата, та ті єдно дам, та го зьїш.
– Но та добрі.
А Лишка собі сіла на Вовка і він ї несе. Як уж
были близко Лищиной норы, Лишка з Вовка
скочіла і шуп до норы. А він ї хоп за лабку. Ту
Лишка скрічала:
– Хвала богу, же за корінь, а не за ногу, хвала
богу, за корінь, не за ногу!
А Вовк подумав, же справды за корінь, не за
ногу тримать, тай лабу і пустив. А Лишка пішла
до норы і доднєсь світом шпекулує.

«Бити лопатку»: Театралне дійство авадь містичный рїтуал?

Сесь доста специфічний давный карпаторусинський обычай люде знали называти «лопатков», авадь забавов при мерці. Рїтуал (до кінця, страхотный и містичный про всякого чужинця!) русины тримали за дашто цалком природное, ци, ліпше уповісти, за выказ людяности и милосердія. Ниякой містичной силы за ним вни не признавали.

Днесь по селах «лопатку» уже не практикують; є то пережитый обряд, вартый того, обы теперішні и будучі генерації людей знали, як біда издружовала карпатських русинів и як в рокаши знали вни пережити горе. Є то также красный образчик архаічного народного театралного дійства, дашто специфічноє лем про культуру карпатського регіона.

Коли у селі дахто умер и тіло усопшого через дві-три ночі обставало у хыжі, а фамілія старала ся за погріб, близька и далека родина, сосіды, селська челядь горнули ся ид родині небіжчика, обы перебыти ведно из ними тоты ночі и кус розвіяти опечалену родину. На тото, як ся смеркне (по читаню псалтырі) до хыж, де лежав небіжчик, заходила также селська моложава и зачинала веселі забавы. Были то раз рухливо-забавні игры, што пак поступно переходили у театралной дійство. Акурат сесь милосердний учинок моложавы має назву «лопатка». И то зато, бо зачинавут забавов из деревлянов лопатков (лопарьков), котров хлопці, што ся забавлявут, єдного из своїх бют по пяті, а він має уганути, же хто го бив.

Каждая річкова долина ци й село має свою назву того обычая. Десь го называвут «лопаткы», «лопарькы», «лубок», «грушка», десь «посіжене», а десь «ходитьи світити», «свічення», ищи десь – привеї, приветеє (од волоського *priveghire* – сторожити, мерьковати).

Театралні игры-забавы при мерці берут свій зачаток ищи у дохристїанську епоху. Зато церква усе оціньовала їх як провказ поганського духа, богохулство и зловык. Але село тримало свій стародавний обычай. На селах «били лопатку» («ходили на лопатку», «лопатковали ся»), хотяй скрыто, обы ся не наражити на конфлікт из церковнов владов. Зато чужому чоловікові – ци уряднику а ци й науцнику (етнографу у першім ряді) доста тяжко было трафити на такой дійство. Лем тісно при кінци ХІХ столїтя (а становеня етнографії у русинів припадає на другу половку ХІХ столїтя!) містна будительська інтелігенція, скоро самі священослужителі, постарала ся, обы сесь обычай зафіксовати як цінный етнографічний матеріал. И то дякувучи етнографам монаху А. Кралицькому, о. Є. Фенцику, о. Ю. Жатковичу, учителю Василію Петрецькому и другим, котрі анонімно опубліковали свої записы «лопаткы» (приміром, за обычай сел Дубове и Терешул Мараморощьского комітата). У ХХ столїтю за

обычай «бити лопатку» писали Лука Демян (1926), Анна Куртанич (1933), Євгеній Недзелський (1941), Гнат Игнатович (1970), Юрій Чорі (1993), Йосиф Вархол (1995) и други¹.

Забавы при мерці як важну часть русиньского погребя у сочасности русины не практикують. Тоты обычаї по Другій світовій войні поступно пощезали. Днесь за «лопатку» мож говорити уж як за пережитый обряд. Хотяй ищи у 60-70-годы ХХ столїтя подагде по оддаленых селах мож было трафити на тоту забаву. Приміром, «лопатку», як писав за тото Й. Варгол, ищи практиковали на селах Сниньской округы на Пряшівській Руси. Приблизно у сесь час фолклориста Юрій Чорі записав сценарій лопаткы у рідному селі в Мукачевьскім районі на Підкарпатській Руси.

Годно быти, же акурат етнографічні статі протоегумена Мукачевьского монастыря на Чернечій горі о. Анатолія Кралицького (1835–1894) выкликали у містных етнографів интерес до игры-забавы «лопатка». Ищи у році 1865 А. Кралицький (котрый ся записав до історії як первый карпаторусинський етнограф!) опубліковав у зборнику Галицько-руської Матиці у Львові етнографічний матеріал під титулом «Русины Лаборскіи въ Угорщинь». Говорячи за духовну культуру карпатських русинів долины річки Лаборець (у Земплинській жупі), автор ци не первый межи русинами убертає увагу читателя на обычай «ходитьи свѣтити» над «выстертымъ мертвецомъ». Автор пише: «Якъ смеркнется, приходитъ дякъ читати надъ покойникомъ псалтирю, а за нимъ сгорнется вся молодежь. Тутъ между временемъ, когда для отдыха прерывается чтение, поють жалостныи пѣсни: о судьбѣ души по смерти, о Лазарь и проч., послѣ чего родственники посылають присутствующихъ за кождымъ разомъ горьлкою. Около полунощи забирается дякъ до дому, а молодежь – вѣроятно, чтобы опечалену родину развлечи – принимается за игры, так званныи «лопатки» и «дѣда» (с. 107-108).

Єднодумник А. Кралицького, ревнивый збератель и популаризатор карпаторусиньского фолклора, редактор и выдаватель ужгородського духовно-літературного журналу «Листокъ» о. Євгеній Фенцик (1844–1903) на зачатку 1890-х років дав нові імпульсы до записованя сценаріїв игры-забавы «лопатка». Редактор мав звык од часу до часу обявляти у «Листку» (1885–1903) фолклорні конкурсы, обы посиловати інтелігенцію записовати на селах народно-поетичні творы – співанкы, казкы, заговоры и т. д. 15 новембра 1891 года (№ 22) часопис обявив конкурс про записовачів народного обычая «лопатка». Умовы конкурса редактор выніс на обкладинку журналу. Обявлявучи конкурс, редак-

тор писав: «Одинъ ревнитель угро-русской письменности чрезъ редакцію «Листка» объявляетъ конкурсъ для описанія угро-рускаго народнаго обычая «Лопатка», отбываемаго въ простонародьи в ть ночи, когда въ домъ находится мертвецъ. «Лопатка» должна быти описана вѣрно, точно такъ, какъ она у угро-руссовъ отбывается, со всѣми бесѣдами и представленіями. Предисловіемъ можетъ служить описаніе побудительной причины, для которой вошла у насъ в обыкновеніе «Лопатка». Трудъ долженъ быти присланъ въ редакцію до конца м. февраля 1892. Наилучшее описаніе «Лопатки» удостоится преміи, состоящей изъ 20 гульденовъ. Конкуровати можетъ каждый угро-руссъ».

На конкурс свої етнографічні матеріали загнали чотири автори. Як за то пише редактор (1892, № 11), лавреатами стали автори, котрі описали «лопатку» у селах Дубове и Терешул, а также – Росушка; «... въ третьемъ трудъ описана «лопатка» въ Свалявскомъ округъ Бережскаго комитата; въ четвертомъ находимъ кое-какія черты «лопатки» изъ окрестностей Теревли.

Скоро по тому (1892, № 16, 18-20) журнал «Листокъ» опублікував без покуртань матеріали двох лавреатів конкурса. Раз **Є. Фенцик** помістив великий матеріал на продовження (у чотирьох числах) од автора, котрый не назвав своє імня. Сесь матеріал выграв перву премію обявленого конкурса. Статя під титулом «Лопатка. Игры угрорусскаго народа в Мараморышскомъ комитатѣ, въ Терешуль и Дубовомъ» у деталях описує обычай долины річки Тересвы – у селах Дубове (мадярськ. Dombó) и Терешей (мадярськ. Teresely, русины выгваряли назву села як Терешул, днесь – Тарасовка). Автор подробно пише так за рухливі забавы (Лопарька, Грушка, Головенька, Ниточка), як и за театралні игры («Мельница, дід и баба» и «Жид, коза и цап»).

Другов премієв на конкурсї была оцінена театрална игра під назвов **«Жид продавецъ, што ї записав у с. Росушка (мадярськ. Roszuska) Мараморошської жупы (днесь – Раховський район) учитель В. Петрецький**. Редактор Є. Фенцик у 1893 році дав сесь сценарій до так называного «Додатка» до 4. числа «Листка» (1893). Туй треба зазначити, же Фенцик выдавав прилогу из 1891 рока. На одміну од «Листка», прилога выходила народнов бесідов. Читала «Додатокъ» главно проста селська челядь. Интерес Є. Фенцика помістити текст «Жид продавецъ» у «Додатку» потовмачує ся акурат качеством записаного етнографом языкового матеріала. Учитель В. Петрецький не лем записав повный текст сценарія театралного дійства, як го играли на селі, нич од себе не додаючи и нич не вымітувачи, айбо додержав ся народной бесіды свого регіона. Ціле, мож говорити за аутентичность текста театралного дійства, живый народный язык и экспресивность бесіды дієвых особ, што робит сесь текст красным образцём народной театралной культуры карпатських русинів и живо передає чудну атмосферу посиження при мерці.

Священик **Юрій Жаткович** (1855–1920)
из села Стойне Березькой жупы у своему

великому нарисі «Етнографической очерк угро-русских» (він го написав по мадярськы у році 1895, а дале – на просьбу галицького научника В. Гнатюка – перевів на «угро-русский языкъ») также лишив інформацію за обычай «лопатки». По мадярськы праца (доста курта верзія) увиділа світло світа у журналі «Budapesti Szemle» (1895), а по украинськы уривкы під назвов «Замітки етнографічні з Угорської Русі» **В. Гнатюк** дав до другого тома львівського «Етнографічного збірника» (1896). **И лем у наш час (2001) тотя оригінална праца Ю. Жатковича выйшла без даяких покуртань ци поправень.**

Говорячи за давный карпаторусинський обычай, етнограф підчеркнув, же «на лопатках дуже забавни народни игры бывають», зато «на лопатки не лиш молодож, но и уверстна челядь радо иде». Мало ниже Ю. Жаткович зазначив, што «на лопатках тують бывать сяких забавок, ож цілу книжку мож бы из нима списати». На потверження своїх слів етнограф подав два сценарії забавного театралного дійства – «Баба и дід» и «Опровуд».

Як за то пишут скоро вшиткі записовачі, **у забаві при мерці розпознавуть дві части. Перва – то рухливі ци силові забавы. Друга часть – то театралне дійство.** Забаву зачинавуть из дозволом домашніх. А по забавах, пізно вночи, молоді люде ся молят за душу усопшого – трич Отче наш и трич Богородице Діво – и так одходят домів.

Рухливі забавы (так паробоцькі, як и мішані – паробоцько-дівоцькі) числят великое множество тем. Туй можна розпознати вшелякі мотивы: свадьбяні, военські, аграрні, соціално-бытові, зооморфні, демонічні.

Паробоцькі игры пропаговали култ силы, терпезливости, вытрималости. Май поширенов таков игров была игра «лопатка», авадь «лопарька». У селах Дубове и Терешул Мароморошської жупы бив записанный вариант той игры, котрый ниже подаєме в оригіналі:

«Присутствующіе выбираютъ изъ между себя одного мужа за бирова (судью), котрый занимаетъ свое мѣсто на приуготовленномъ для него стуль, гдѣ садяся, выговариваетъ судъ слѣдующимъ образомъ:

*Я як бировъ тото сужу,
что Петро (либо иный кто) еще не малъ нужду,
зато муситъ туй лъгати,
нашу бавку починати!*

Теперь начинаютъ дручати (толкати) осужденнаго, чтобы на колѣна бирова скланялся, что когда сдѣлалъ, бировъ голову его подъ крыло гуни (пететка) заветъ так, чтобы той ничего не видѣлъ, а еденъ изъ присутствующихъ ногу осужденнаго поднимаетъ, другій же взявши на сіе приуготовленную лопатку (лопарьку) и ею подошву ноги его ударяетъ, якъ только хочеть. И ударивши, скоро даетъ другому бйющее средство, чтобы осужденный, котрый теперь встаетъ, не замѣтилъ, что кто его ударилъ. Теперь осужденный встаетъ и говоритъ бирову: «Побили мя, Пане!» Бировъ: «Найди собѣ, Иване!». Побитый: «Что буде за яндикъ (подарокъ)?» Бировъ: «Что собѣ найдешъ».

Теперь онъ угадываетъ, кто его ударилъ, но угада-

ти нужно за первымъ разомъ, ибо вопреки дотоль онъ будетъ осужденнымъ и опять побитымъ, доколь не угадаетъ, кто есть ударившій его. Коли же угадаетъ, тогда той, на котораго уганулъ, як осужденный мусить на кольна бирова скланятися, и такъ по прежнему продолжаютъ далье игру. Когда уже рядъ чрезъ всѣхъ играющихъ перешель, тогда бировъ встаетъ изъ мѣста съ изъявленіемъ, что честна громада тутъ отъ давна дѣйствуетъ (робить), часъ бы дачто и съести, но бѣда: въ сель (валаль) есть мельница, но мельникъ померъ...» [дале переходят до театралной игры «Мельница, дід и баба»].

У мішаных паробоцько-дівоцьких забавах переважав еротичный запал. Приміром, игра Ниточка, записана у с. Дубове и Терешул (днесъ Тячевський район):

«Играющіе посьдають на означенныя имъ мѣста, между которыми есть мужчины и дѣвицы. Одинъ счислитъ играющихъ и числомъ беретъ въ руки ниточки, которыхъ такъ раздѣляетъ и раздаетъ изъ руки своей, чтобъ каждой ниточки кончики единъ мужинь, а другій женцинь въ руки впался. Теперь раздающій ниточки пустить ихъ изъ руки – и держачіе концы цѣуются. И сякъ продолжаютъ игру и дальше».

Элементы еротики мож видіти и в игрі, записаній Й. Вархолм, у с. Руське (Снинський округ):

«Быв такой, як пан [старшій – В. П.] ци шо. Но та подавав каждому мено: ты будеш фасоля, ты – бук, ты – пшениця, ты – горох, ты – жыто, ты – татарка, ты – овес, ты – ярец, ты – капуста, ты – коноплі, ты – лен, каждому подавав мено. А вун сам пак гварив так: «Мав ем два голубкы, пушли ми до ярцу». А тот, хто був ярец, та шиковно мусив повідати: «У ярцу не были, пушли до капусты». А тот, хто був капуста, та мусив такой водповідати шиковно: «В капусті не были, пушли до конопель». А хто був коноплі: «В коноплях не были, пушли до вувса». А дакотрый хлопчиша з дівков ся забісидовали, забылися на то, же треба водповісти, а хто не водповів шиковно, заз вод нього залуг брали... Пак за тоты залугы треба было ціловати: дівка хлопчиша, хлопчиш – дівку, та лем такой было».

Поступно рухливі ци силові игры у хижі переходили на словесно-театралну забаву. Народне театралне дїйство было позначеное наивно-комічными діалогами и фіглярськими сценками у простонародных традиціях. Є то, фактично, едноактова песа из своїм фіглярським сюжетом, дієвыми особами и своїм ревізитом. Ї мож также тримати за веселу народну комедію, ци интермедію. Каждый участник того театралного дїйства (подля сітуації, веселой реакції зрителів) міг из експромту додавати реплікы ци міг міняти авадь доповнѣвати мізансцену. Перві ролі у такіх комедії усе грали добрі фіглярі – тоты хлопы, што за словом до чужого жеба не полізут.

Тіснота у хижі нияк не заважала участникам играти свої ролі. Нарубы, близькость актера до зрителя была закладена у сценарій едноактовкы, коли зритель міг из міста вставити свою репліку ци (скоро все!) ставав прямим участником того веселого дїйства. Сяку форму театра (и одночасно способ контактной игры) по-

для теперішной театралной термінології знавут называти «малов сценов». То значит, театром, што ся появив на зачатку ХХ столітя як реакція на указні філістерські театры.

Забава при мерці, ци «лопатка» акурат была тов «малов сценов». И сесь театр карпаторусинське село тримало за природну потребу, на противагу «комедії», у котру ся перевчинив панський погріб – указный и чічкатый. Коли галицько-украинський етнограф Володимир Шухевич (1849–1915), автор книги «Гуцульщина», ходив помежи гуцулы у карпатським регіоні, раз завів бесіду за «лопатку». «Нашто вы робите такі комедії коло покойника?» – зазвідав він. «Та то не комедія, мы робиме ушитко зато, обы домашнім было не аж так тяжко самым, абы ништо не спав коло мерця, бо, позерай, посходили ся люде из всіх далеких кутів, ніколи їм вертати домів, а домашніх не мож полишити самых. У нас се обычай оддавна, а не комедія; то у вас комедія: як понакладавут людем, што идут коло мерця, якісь кумедні чака [высокий воєнський калап – В. П.] на головы, повберавут у курті ногавиці, што ганьба из таким чоловіком ходити, а на коні понашпилювут якихсь хвостів, што люде ся сходят як на комедію».

Пар слів яло бы уповісти за прибораня участников комедійной забавы при мерцю. Сесе также знак театралности игры. Актеры мали ся комедійно-гротескно облечи у старого діда, бабу, козу, цапа, чорта, жида а т.д. Причім не ишло за шитя професіонального театралного облеченя. Вшиткой ся мало взяти из спідручных матеріалів. Приміром, у ремарках до «лопаткы» «Жид, коза и цап» дає ся порада, як приборати участников. Туй ся пише атсяк: «Пока бировъ въ хижъ такъ разговариваетъ, вонка изберуть и приборуть едного мужа за жида, едного за козу, а едного за цапа. Жида париберут въ чорну плахту, якъ бы въ кафтанъ, и препояшуть его якимъ-то ремнемъ, борода изъ клоча, а пейсы оставлятъ изъ долгихъ волосовъ мужа (какъ извъстно, в Мараморощъ носятъ и мужчины длинные волосы), прочее же подъ клепанъ (шляпа) загнутъ и дадутъ въ руки бигарь (кій), а на другій тоншій бигарь наложатъ трубочку и дадутъ въ уста жидови. – Козу и цапа уберуть въ бѣлыя гуни, которыхъ такъ приспособляють, что въ еденъ завдѣйникъ (рукавъ гуни) вложатъ кривый деревяный держакъ, который играющему дадутъ въ руку; гунею же прикрываютъ голову и плечи его, а такъ той рукавъ съ гуни поверхъ себе носитъ на рукояткѣ, на которой приспособлена козья голова; на головъ же изъ копачей роги, а изъ ложекъ (kanál) уха, бороду же изъ клоча учинятъ».

На теперішній час научники пописали дакілко десятків сюжетів таких народных комедій. У доданя до тых, за котрі ишла бесіда выше, як то «Мельница, дід и баба», «Жид, коза и цап», «Жид продавец», «Дідо и Баба», «Опровуд», мож назвати далші народні комедії – «Мельница», «Жандарь», «Сусіда бавиться», «Везти сіль», «Печи гусака», «Судія-начальник» и др. Каждый регіон, каждой село мало свій любимый сценарій. У сюжеті доста часто ся переплітавут два-три мотивы. При-

міром, гра «Печи гусака» ся повторює у забаві «Дід и баба», а «Дід и баба» – у игрі «Мельница, дід и баба» а т. д.

Днесь наживо театралну забаву при мерці не увидиш – є то уже наша історія. Штоправда, вообразити тото чудной и веселой (дахто скаже – сюрреалістичной!) дійство може помочи песа **Михайла Лугоша** и **Владимира Грабаря** «Овчарь», написана и выдана на зачатку року 1940. Обы сучасный читатель мав возможность прочитати сесю штуку, Изгладовательный центр карпатістики при Ужгородськїм видавательстві В. Падыка перевыдав її у році 2017.

Такой нараз 2 арпіля 1940 року тоту драму в режіі **Павла Алексєєва** (главного режісера) заграв на своїй сцені в Ужгороді «Угро-руський національный театр» – єдиный на той час професіональный театр на Підкарпатській Руси. Далші два роки песа была у репертоарі театра, доколи М. Лугош був його діректором. Тогочасна критика оцінёвала песу «Овчарь» як майзначиму, котров ся зачинат нова етапа карпаторусинськой драматургіі. По Другій світовій войні и анексії Підкарпатськой Руси Советськым Союзом национальность «русин» была заказана, выдтак од того часу (и до днесь) ниякі театры (ци аматерські, ци професіональні) тоту русинськоязычну песу не играла.

Авторы М. Лугош и В. Грабарь у песі «Овчарь» выхосновали не фрагменты, але нараз три цілі сюжеты карпаторусинськой забавы при мерці. Карпаторусинські драматыкы усе знали черяты, и то плодно, народный обрядовый материал про свої драматичні творы. Приміром, находиме го у песах **Антонія Бобулського** «Нъмая невЪста», «Пастырская игра», «Мессія» и «Въ Святый вечеръ». Также находиме у «Ворожбі» **Николая Упоринця**, у сценічній обробці (песа на 1. дію) етнографічного материала **Фомы Легуна** «Над Юрою Коржом псалтырь читают», в інсценізації народного обряда «Свадьба» **Варвары Лакатош, Марії Пілцер и Владимира Грабаря**, у песі **Александра Сливкы** «Святый Миколай», у веселій игрі «Коваль Вакула» **Марії Шіллер и В. Грабаря**, у драмі **Еміліана Калабішкы** «Тиса тече» и др.

Забава при мерці органічно вплетена у сюжет драмы «Овчарь». Ціла трета дія представляє собов професіональную інсценізацію обряда «лопаткы». Суть то сюжеты «Дідо и баба», «Мелница» и «Жид, коза и цап». Мож повісти, же сесе песа у песі (інтермедія), авадь театар у театрі. Герої драмы «Овчарь» хотя-нехотя ставут участниками той функціональной про селськый соціум забавы, котра має свій раціональный (гуманный) смысл – розвіяти опечалену родину и молодого овчаря-покойника Ивана «похоронити по старому нашему русскому обряду и звычайу».

Нижє подаєме текст традиційной карпаторусинськой забавы «лопатка». Сесь образець – то театрална забава при мерці «Жид продавец», котру у році 1892 у селі Росушка (Мараморощьска жупа, днесь – Раховськый район Закарпатськой области) записав селськый учитель **Василій Петрецькый**. Сесь текст тримлеме за єден из майліпшых записів «лопаткы» на Підкарпатській Руси,

котрый живо передає чудну атмосферу посиженя при мерці. Даєме го туй без покуртань. Текст подаєме в орігіналі. Язык, графічна система и стилістика текстів обставут без змін. Межи тым, повыправляли сьме явні хибы и опечаткы.

Жидъ продавецъ

Сцена изъ «Лопатки», якъ забавляються въ Росушцѣ вечеромъ при смерти)

Когда посходившіеся помолилися, попоспѣвали и ударили по подошвахъ нѣсколько «Лопатокъ», не о долгій часъ является жидъ съ продажовъ, и закричитъ подъ хатовъ:

– Ряньдьє! ряньдьє! ряньдьє!

– Што тамъ за бѣда? – звѣдаются люде еденъ другого.

Жидъ учувъ, что его за бѣду почитаютъ въ хатѣ, вступитъ въ хату и каже:

– Гы! дай Боже!

– Дай Боже! – отвѣчаютъ ему. – Еденъ ся звѣдає отъ жида:

– Якъ ты смѣешь такъ дуже голосно кричати подъ чужовъ хатовъ, ге?

– Гы, чомъ, – отвѣчає жидъ, – гы, нѣвроку, я глухій, та емъ думавъ, што и вы глухи, та зато емъ, нѣвроку, такъ закричавъ, обисте чули, што, нѣвроку, роньдьошь тутъ.

– Ай ци маешь ты, глухій жиде, изъ чимъ такъ кричати, ге? ци маешь пасъ?

– Гы! – отвѣчаєт жидъ, – я вандровный чоловѣкъ, якъ бемъ не мавъ пасъ? я не отъ кишъ джурата², ай отъ нодъ джурата³ маю пасъ, айбо што вамъ до мого паса, ге? Я лишь бировови маю указати, не такому Иванъ штинкѣ⁴, якъ ты.

– А я што! – обозвався еденъ чоловѣкъ, – ты мене не познаешь за бирова, еденъ дрантивцю, ге?

– Ну! ну! нѣвроку, перебачте, чесный бирове! – отвѣчає жидъ. – Я на истъ не пузнавъ васъ, бо тамтого году ци памятаете, коли емъ бывъ у васъ, та вы тогды были у чоботѣхъ, у паньскумъ платю убратъ, а теперь, нѣвроку, вижу, што и постолы не дуже добри маете, сами заплаты на нихъ.

– Што тобѣ до моихъ заплатъ? – каже бирове, – ты не дивися, цуравый пархо⁵, на мои заплаты, ай дивися на мое лице и на мой розумъ!

– Ну! ну! нѣвроку, – отвѣчає жидъ, – ваше лице лишь такое якъ у другого чоловѣка, а розумъ може быти, нѣвроку, такой, якъ у куриць.

– Та ты такъ говоришь нечесный пархо, ге! – каже бирове. – Хочъ, обемъ тя повязавъ?

– Я нѣвроку, не хочу, обесте мя повязали, я уже старый жидъ, мене никто не вязавъ, лишь коли емъ ся уродивъ, та моя мама ня вязала, бо гадала, што я учинюся ангеломъ и удъ ней утечу, ци розуміете бирове? а другій ня еще никто не вязавъ.

– Но не брещи, ты старый псе, туйлько много, – каже бирове, – ай указуй скоро собѣ пасъ, бо доразъ будешь играти ровка танецъ!

– Ну! ну! якъ тото играти ровка танецъ?
– Я тобъ доразъ укажу, лишь не проукажи собъ пасъ!
– Гы, якъ васъ болить черево за муй пасъ! Ну, н'ввроку, туй е. Адде прочитайте, та отдайте ми го назадъ!

Бировъ возьме пасъ и читае. Читае и на жида позирае, ци е жидъ такъ на особу, якъ у пасъ изображенный, не о долгій часъ отозвесе бировъ:

– Гей ты пархо! роньдьюшу! Твуй пасъ недобре свѣдчить; бо у твоюмъ пасъ стоить, што у тебе чорна борода и доста велика, а я, якъ вижу, у тебе не чорна ай бѣла борода, и мала якъ у цапа, тай на одномъ оцъ бѣльмо маешь. Изъ якымъ ты пасомъ ходишь, ге?

– Гы, прошу васъ, услухайте ня, якъ тото было, н'ввроку! То правда, што коли емъ бывъ молодой, н'ввроку, та тогда у ня была чорна, и велика борода и на оцъ ми не было бѣльмо, айбо, н'ввроку, якъ емъ ся постарѣвъ, та побѣльла и облѣзла, та правда, што лишь така, якъ у цапа; а на оцъ ми зато бѣльмо ся учинило, бо емъ ся изъ пчолами задиравъ, та ня у самое око укусила, та, н'ввроку бѣльмо маю. Вы дурни безумни, вы незнаете што и вы теперь добре видите, а на завтра можете ослънути и вы, ци правда, н'ввроку?

– Неправда, ты дурный жиде, правда давно пропала, – каже бировъ, – ай дай собъ другій пасъ изробити, на твое теперішнее изображеніе, бо иначе у бѣду упадешъ, ци розумѣешь пархо?

– Гы, н'ввроку, розумію! ба у яку бѣду? ци уже ми не доста бѣды, што лишь изъ тыхъ онучъ жию, што вы уже и у постолы не хоснуете, та што вамъ давъ Богъ, ге? ци еще ми булшу бѣду желаете? ай, прошу васъ чесный бирове, не докучайте ми тулько много, бо якъ ня розсердите, та такое вамъ намечу на очи, што и у Тись изъ ся не изъмыете, то вамъ кажу чесно! Ай прошу васъ еще разъ чесно, дозвольтъ ня въ село, най дашто продамъ, бо доразъ изъ голоду ми буде кампецъ⁶, та якъ умру изъ голоду, та то буде на вашу суфлету (душу), бо черезъ васъ мушу голодовати у сюмъ сель! Ай, вай, еще емъ таке не гостивъ; уже ми сто годовъ, обы я голодовавъ, най вамъ Богъ заплатитъ! Та кажъте, ци йти у село ци нѣтъ, бо ажъ нѣтъ, та бѣгъ ме, што иду до васъ, та забюся за кушъ, та не уйду утѣтъ, доку ми не дасте хотъ фонтъ солонины, тай миску брынды, обем ся погодовавъ разъ!

– Угу, пропавъ бесъ, ты дрантивцю! та ты такій жидъ, што и солонину бись изъѣвъ, тай трафну брынды, ге?

– Ге! ни ге! коли чоловікъ у суетъ, та шабышь койдышь⁷ не дивуй, коли видишь клопыть муй, я голодень, н'ввроку, нема ни птѣты (хліба), ни цибуль, та што изъѣмъ? а минъ други руснакы казали, што н'ввроку, солонина дуже добра, я голодню, та де ся я дѣю? Я туй буду сидѣти за вашимъ кошомъ, доку ми не дасте ѣсти, такъ собъ думайте!

– Гурькій тобъ буде кушъ, – отвѣчае бировъ, – лишь не заберися чесно утсъ!

– Ну! ну! я готовый, лишь ня дозвольтъ у село, обемъ штось продавъ, та я ся обйду про вашу хату, тай про вашу солонину.

– Но та бѣда тя бери, та иди у село, лишь чесно продавай крамщину, обись не почаловавъ⁸ людей!

– Нѣтъ! Бѣгъ ме, чесный бирове, Боже боронь людей чаловати, я, н'ввроку, лишь жінки по малы буду чаловати.

– А шлягъ бы ты трафивъ, та ты такій голодень, што тобъ женьска чаловба на гадцъ ге? проклятый пархо, то не дурный казавъ, што пусти пса пудъ стуль, а онъ лѣзе на стуль. Я тебе дозволивъ, обы ты чесно ходивъ по селу, и ты якое говоришь, нехарный пархо, доразъ ты запру!

– Ну! запрѣтъ ня, не збамъ⁹, лишь ми ѣсти дайте!

– Ёсти! – каже бировъ, – дамъ ти дѣдка, обы ты узявъ, не ѣсти, а соломы ячмѣнной, якъ коневы, коли ты такій чесный.

– Ай, вам! бирове! Я не емъ кунъ солому ѣсти, я лишь таке ѣмъ, што и други жиды люблять, н'ввроку, мало халы¹⁰, мало гикля¹¹, мало мнѣса и на послѣдъ мало цибули, и я такъ люблю, н'ввроку.

– Но чуешь, ты пархо, недоговорюй ся тулько изомновъ! ажъ есь чесный парха, та пантруй собъ дорогу и чесно ходи по селу!

Ну! ну! чесный бирове, я ся признаю, што чесно буду ходити, ай ци можъ бы и туй ся розкласти изъ крамщиновъ, може бы дахто дашто купивъ?

– Можъ, ану буду видѣти, якъ будешъ продавати.

– Я добре буду продавати, – отвѣчае жидъ, и сяде середъ хаты и розкладае: изъ тернья иглы, изъ дроту обручки, клочанъ ниткы, то у него ушитко золото и шовкъ, то дорогое, ништо не годенъ отъ него купити; погнѣвалися купци, силовъ розобрали отъ него ушитко, и жидъ ревучи, ледвы могъ изъ хаты утѣкнути, бо еще и у плечи дуставъ натулько, што принужденъ бывъ жидовское платя свѣречи и стався русиномъ, выкрестився.

- 1 *Позерай публікації: Лука Демян. Похоронні обряди і вірування із Веричанського округу. In: Подкарпатська Русь, 1926, № 2, 4-5, 7; 1929, № 7-8; Куртанич А. «Лопатки» в Смерековій. In: Наш рідний край, 1933, ч. 6; Недзельський Е. Угро-русскій театр. [Ужгород]: [Уніо – Г. Миравчикъ], [1941], с. 14-24; Ігнатович Г. «Лопатки» на терені Закарпаття. In: Народна творчість та етнографія, Київ, 1970, № 5, с. 81-84; Чорі Ю. Звичаї рідного села. Ужгород, 1993, с. 148-150; Вархол Й. Лопатки. In: Дружно вперед, Пряшів, 1995, № 9-10, с. 26-27.*
- 2 Киш джурат – из маляр. языка (kis – малый), то значит: малый журат, авадъ: малый урядник.
- 3 Нодъ джурат – из маляр. языка (nagy – великий), то значит: великий журат, авадъ: важный урядник.
- 4 Штинк (англ. stink) – смердячий.
- 5 Парха (*переносн., вулгар.*) – еврей.
- 6 Кампецъ, авадъ капецъ (*бесідн.*) – кампес, капут, конецъ, каюк.
- 7 Шабышь койдышь – (на языке ідиш) свята субота.
- 8 Чаловати – обманути.
- 9 Збати – перечити; не збам – няй буде так.
- 10 Хала – (на языке ідиш) плетеник, хліб на дріждѣх.
- 11 Гикля – годно быти, же іде (на языке ідиш) за печінковий паштет.

(Публікуєме в оригіналі - підкарпатськiм варіанті русинського язю.)

Вечерні школы літературного русиньского языка – рїшіня абсенції школьскої сїстемы русиньскої народностной освїты на Словакії¹ (1)

Абстракт

Статья показываєт на проблемы и успехы вечерних школ русинского языка для детей и взрослых, которые являются центральной деятельностью Гражданского объединения Колысочка – Kolíska из Пряшева и приносит статистический обзор множества вечерних школ русинского языка од 2013-го года по 2017-ый год.

Вступны позначкы

Обчаньске здружіня Колысочка – Kolíska было зареєстроване 11. 1. 2013 на МВ СР². З Аннов Сервіцьков, вызначнов русиньсков співачков народных русиньских, шарїшских співанок і маріаньских співів, сьме кінцём рока 2012 роздумовали, як ся приближыти дітём русиньских родчїв, котры перестали (або ани не зачали одмала) комунїковати своїм материньским русиньским языком. Не бісїдуючі о тім, же векшына школоповинных дітей і молодых Русинів не познать азбуку, котров єдинов мож выразити вшыткы звуки нашой материньской речї. Так выник проєкт вечерних школ. Документы на рєєстрацію нашого нового здружіня сьме подали кінцём рока 2012 і 11-го януара 2013 нас зареєстровали на Міністерствї внутра СР. Мали сьме вісем днів на поданя проєкту на Уряд влады СР. Стигли сьме то в послїдній минутї і під гаранцієв панї доценткы Анны Плішковой сьме выставляли візію будучїх вечерних школ русиньского языка про діти і дорослых. Од самого зачатку сьме знали, же ся треба заповідати нелем школоповинным дітми, но і молодыма дорослым Русинами, котрым по році 1989 выпали із школьскогo навчаня російскый, або українскый язык, а тым і познания азбуку, іманентного писма выходных Славян, ід котрым належать і Русины.

Такой од початку сьме знали, же мусиме нашы діти учїти русиньскый язык уже в матерьских школах. В матерьских школах сьме русиньскый язык в новодобїй історїї Русинів задумовали зачати учїти першый раз, што ся стрїтило з многыма нечekanыма проблемами. Єдным з них був тот, же в тім часї не было нияких методїчных приручників про дану вікову категорїю. На самім початку сьме ся зато сконцентровали на діти школьскогo віку і на молодых дорослых Русинів. Ословив нас в тім часї, наприклад, Марек Русиняк, підпредседа обчаньского здружіня *Жыво́т Русина* із Вільшавїці, же там ся діти і молоды дорослы люде хотять учїти по русиньскы. Два роки учїла русиньскый язык у Вільшавїці авторка той статї і заєдно шатутарька новозаложеного ОЗ Колысочка – Kolíska. Наслїдно зачала учїти русиньскый язык у Вільшавїці **Мгр. Алжбета Русинякова**, учїтелька математїкы в Нижнїх Репашох, котра учїть школярів на другім ступню навчаня основной школы. Была то красна сполупраца меджі нашыма двома обчаньскыма здружїнями.

В Пряшовї зась проявили інтерес о нормативный русиньскый язык штуденткы Приватной конзерваторїї Дезїдерїя Кар-

доша, котры ту штудовали і надїяли ся, же будуть часом грати в Театрї Александра Духновїча в Пряшовї. Поступно ся зачав русиньскый язык діставати до центра позорности людей рїзних вікових категорїй і рїзного професїйного заміряня, што потверджовало змысел вечерних школ. Были то векшынов молоды люде, котрых предкове были Русины і они хотїли спознати материньскый язык своїх предків. З многых прикладів мож увести школяря **Мірослава Геру** з Кошїць, котрого отець походить із Давыдова а мама із Нижнєго Грабовця в Вороновскім окресї. Мірослав сам пришов на то, же выше сімдесятрїчна баба в Давыдовї бісїдує інакше, як баба в Грабївця. Обидві села были даколи русиньскы. Поступні ся Давыдов пословенчїв. Так давыдовска баба іщі бісїдовала по русиньскы, але із земплїньскыма закінчїнями поєдных слов. Кїдь ся і порпосив, чом не бісїдіє цалком по русиньскы, не знала му одповїсти... Такых прикладів поступной асїмїлації сьме зазначили немало. Молоды Русины, но і Нерусины ся напр. інтересують русиньским фолклором і во своїм репертуарї мають стары русиньскы співанкы, причїм не знають бісїдовати по русиньскы і не знають чїтати по русиньскы. Русиньскы співанкы находят в розлїчных зборниках нашой народной творчости, но не знаючи азбуку, не знають собі прочїтати слова. А при тім дорослы Русины ся у вечерній школі за рік можуть научїти бісїдовати, чїтати і писати по русиньскы.

Молоды герці ТАД бісїдують своїма діалектами, бо ся не мали де научїти кодїфікованый русиньскый язык і учать ся го аж на театралній сценї. Молоды редакторы русиньского радїя таксамо бы потребовали навчаня в русиньскім языку. Мали можность учїти ся го в нашїй братїславскїй і пряшївскїй вечерній школі русиньского языка (РЯ) про дорослых. Но спорадїчно до споминаных школ ходило лем пару штудентів, зато сьме нашы вечерні школы русиньского языка (ВШРЯ) в Братїславі по двох роках і в Пряшовї по штирєх роках заперли. Робочї повинности бранили нашым дорослым штудентам продовжовати в навчаню русиньского языка у вечерних школах РЯ сїстематїчно. По річнім або двойрічнім навчаню ся розбісїдують, научать ся і писати азбуков, но потїм конштатують, же забывають писати, бо азбуку каждоденно не хоснують. Но кїдь чїтають в друкованїй азбуці – театралны тексты, новинкы, книжкы або слова в співниках, так уж не забудуть друковану азбуку, котру ся научїли у ВШРЯ. Але кїдь потїм мімо ВШРЯ не хоснують писану азбуку, помалы на ню забывають. Яке є важне, жебы нашы діти і молоды люде мали зафіксовану аз-

• Проект Вечерніх школ літературного русиньского языка ся реалізує і з дітми Основной школы на ул. Коменського у Меджілабірцях під вежінём учителькы Мгр. Іветы Мелнічаковой. А ту треба підкреслити, же праві учителька І. Мелнічакова є єдинов, котра русиньскый язык учить уж 20-ый школьскый рік, теперь у формі вечерной школы. Фотка: Люба Кралёва

буку – в ряднім навчалнім процесі. Кідь ся ю раз будуть учіти в школі девять років, уже ю нігда не забудуть. І так сьме ся обернули главні на нашы діти – од найменшых дітей в матерьскых школах по школярів основных школ і рады бы сьме учіли і штудентів середніх школ.

Далшым проблемом є недотримованя платной орфографічної і орфоепічної нормы, што найвеце мож збачіти у герців ТАД. Уведеме знову єден приклад. До пряшівской вечерней школы РЯ ходила єдна геречка ТАД два roky. Была то походжінём Словачка із Пряшова. Потім перестала, бо в нашій школі сьме ю учіли высловлєвати слова *дім, стіл, старостів, сынів...* з твердыма консонантами перед *-емі-*, а в ТАД высловлюють тоты слова в лабірськым діалекті: *дім, стіл, старостів, сынів...* Барз красно ся розбісідовала, но респектує свого заместнавателя і перестала ходити до ВШРЯ.

У вільшавіцькій вечерній школі сьме похопили іщі далшы аспекти, котры ся дотыкають навязности навчання русиньского языка. Школярі другого ступня ся вже не могли у векшыні випадків научіти высловлєвати дакотры звуки. Найвекшый проблем ім робила высловность „и“ і мнягкых согласных – рь, ць, дзь, зь, сь... Высловити справні „ся“ має проблем много старшых школярів. Зато сьме такой в другім році пересвідчили пару учительк в матерьскых школах у Снині, в Гуменнім, де сьме зачали учіти діточкы в матерьскых школах – по русиньскы. В далшых роках сьме отворили кружок русиньского языка в матерьскых школах в Меджілабірцях, у Свіднику, Радвани над Лабірцём і до рока сьме з дотацієв із Уряду влады СР выдали книжку *Русиньскый язык про найменшых*, котру хоснують і учителькы на пер-

шім ступню ОШ, де учать в русиньській школі школярів писати в азбуці од другой класы.

І. Етнічна і языкова ревіталізація Русинів на Словенську посередництвом вечерніх школ русиньского языка про діти і дорослых

В ОЗ Колысочка – Kolíska ся основателі здружіння намагають обродити духа русиньского народа як старого европского народа наверхнётём ку охоті учіти ся свій родный язык – в школі. Главным цілём проекту основаня вечерніх школ русиньского языка є **перемінити їх в будучности на навчання русиньского языка в ряднім навчалнім процесі** в русиньскых селах окресів Снина, Меджілабірці, Свідник, Строків, Бардеїв, Стара Любовня, Левоча, Сабінов і в дакотрых спомнятух окресных містах. Главный ціль мож реалізувати за помічі частковых цілів:

1. Ревіталізація русиньского языка, а тым і народа, котрый є носителём того языка на теріторії Словакії.

2. Етнічна і языкова ревіталізація Русинів на Словакії є можна і ОЗ Колысочка – Kolíska зробіть максимум про то, жебы ся зачала реалізувати по одношіню ку русиньскому языку і народу така народностна політика, котра ю підпорить.

3. Вечерніма школами русиньского языка намагають ся загамовати силну асіміляцію русиньской народностной меншыны із маєрїтнім словацькым народом, главні по-

середством дітей, котры днесь бісідують у векшыні припадів лем по словацькы. Діти суть будучность каждого народа, значить, і нашого. Обродити русинський язык у наймолодшой генерації є найвысшым цілём вшыткых активіт ОЗ Колысочка – Kolíška.

4. Вечерніма школами русиньского языка про діти і дорослых досягнути в будучности тренд, жебы ся діти русиньских родічів зачали поступно приголошовати на русинський язык од матерьских по середні школы. Паралелно бы веджіня школ в селах і містах компактно заселеных русиньским жытельством могло мініти статус своїх школ – на школы з навчанём русиньского языка і наконець на школы з навчалным языком русиньским. Отворіня пятого річника ВШРЯ мож розуміти як зачаток, котрый бы міг переломити бареру неохоты Русинів діставати освіту в своїм материньскім языку.

В рамках проєкту вечерніх школ літературного русиньского языка про діти і дорослых реалізуєме четвероякы активіты:

1. Навчання русиньского языка дітей матерьских школ, школярів основных школ і молодых дорослых людей в вечерніх школах.

2. Освіта про учітелів вечерніх школ на одборных языковых семінарах русиньского языка, котры ведуть учітелі Інштїтуту русиньского языка і културы Пряшівской універзіты (ІРЯК ПУ) або методік русиньского языка – в вшыткых окресных містах, де ся учить РЯ або прямо на ІРЯК ПУ.

3. Концерты дітей, школярів і молодых людей з вечерніх школ з професіональнымы умельцями русиньской културы (кідь то доволює розрахунок схвалений Урядом влады СР – так як то было в 2013-ім і 2014-ім році).

4. Камерованя годин русиньского языка во вшыткых вечерніх школах і публікованя відей із годин на фейсбуківій сторінці ОЗ Колысочка–Kolíška і на сайті You Tube і хоснованя їх на концертах ОЗ Колысочка – Kolíška.

Вечерні школы русиньского языка суть главнов активітов ОЗ Колысочка – Kolíška. На їх підпору робить ОЗ Колысочка – Kolíška і видавательську роботу. Выдаваня книг русиньских писателів і поетів про діти і дорослых або выдаваня компактных дісків приповідок ці старых колысанок і балад служить ку тому, жебы учітелькы вечерніх школ мали штонайвече різнородых навчалных помічників. Перед заведжінем русиньского языка до матерьских школ было потребне вирішыти абсенцію учебника русиньского языка про найменшы діти. Колектів учітелів із матерьской і основной школы написав інтересну книжку про найменшы русиньскы діти і їх учітелькы, нескорше був выданий і робочій зошит ку ній.

II. Вечерні школы літературного русиньского языка про діти і дорослых ОЗ Колысочка – Kolíška

Обчаньске здружіня Колысочка – Kolíška здобыло з Уряду влады СР – програму Култура народностных меншын грант на проєкт під назвов **Вечерні школы русиньского літературного языка про діти і дорослых**. Проєкт ся зачав реалізувати без перервы од року 2013.

„Know how“ проєкту

Од зачатку ся освідчів на першый погляд простый поступ. По ословліню директорів школ в селах і містах, компактно заселеных мінорітов Русинів ці бы хотіли з нами сполупрацювати, находиме в тых школах охотны учітелькы, котры мають інтерес учіти русинський язык. Наслідно учітелькы, котры суть согласны, ословлять діти своей школы, в припаді меншых дітей – їх родічів – і вытворять класу дітей із цілою школою або матерьской школкою. Методік про русиньскы школы **Мгр. Марек Гай** в рамках методічно-педагогічного центра у Пряшові і в сполупраці з ІРЯК-ПУ зорганізує курз русиньского языка (векшына учітелёк не суть абсолвентами шпечіалізації русинський язык і література, но суть то часто учітелькы першого ступня ОШ (школярів треба учіти писати і читати азбуку), або то суть абсолвенты українського ці російського языка – вшыткы походжінем Русинкы.

Велё раз сьме ся пересвідчіли, же покы не перегвариме жертвенну учітельку (учітелів ся нам якось перегварити не дарить), котра пересвідчить школярів із своей школы ходити на ей години русиньского языка, так ся нам не подарить отворити вечерню школу РЯ.

Без жертвенных учітелёк, гордых Русинок в цілій своей скромности нашей народной ідентіты, бы не было вечерніх школ русиньского языка. Народна гордость учітелёк вечерніх школ не є основана на битю ся до грудей, ани на крічанню наголос, якы суть они Русинкы. Ні, їх народна гордость є основана на каждоденній роботі з нашыма дітми і на каждоденнім ненасилнім пробуджанню той самой гордости у наших дітей – їх школярів. Велика їм вдяка за то.

Чом вечерні школы русиньского языка

Зато, же учітелькы ся стрічають у векшыні вечерніх школ (ВШ) із своїма школярями по навчалнім процесі, або і цалком мімо школьської околиці (у Вільшавіці на сільскім уряді, в Пряшові в центрі Колысочки, на високошкольскім інтернаті Технічної універзіты – Кошіці – в Пряшові, або в Братіславі в центрі молодых Русинів). Як сьме увели у вступных позначках, Вечерні школы не в повній мірі можуть супловати навчання материньского языка довгодобо. Навчання русиньского языка мімо рядного навчалного процесу з погляду перспектївы може быти лем доповнючім навчанём. Пятьрічне реалізованя того проєкту нам дало одповідь на вопрос: **Ці мають Русины інтерес о освоїня сі свого материньского языка в ёго літературній подобі?** Наростаюче чїсло вечерніх школ дає ясну одповідь: Мають! Прото бы компетентны штатны органы – сільскы уряды і старостове сел, пріматоры міст і компетентны з Пряшівского самосправного краю (краю на северовыході Словакії, де суть найоптїмалнішы можности на добре фунгованя народностных школ із навчанём русиньского языка як материньского) мали быти на помочі при основаню комплетной вертїкалы русиньского народностного школства – од матерьских школ аж по середні школы. Застрішінём той вертїкалы є Інштїтут русиньского языка і културы на Пряшівській універзіті, котрый понукать далше продовжованя едукації в русиньскім языку у вшыткых трёх ступнях високошкольського штудія – ба-

• Проект Вечерніх школ літературного русиньского языка ся реалізує і з дітми Основной школы на улиці П. О. Гвездослава у Снині з учительков Мгр. Любіцов Белковов (взад справа), де є з ініціаторков і координаторков тых школ ПгДр. Любов Кралёвов, ПгД., председкынь організації Колысочка – Koliska, котра проект організує. Фотка з архіву Л. Кралёвой

калярськым, магістерськым і докторандськым.

Школы суть то зато, же ся реалізують векшынов:

а) В домовских школах школярів ВШРЯ і самых учительів /-ёк, котры на своїх школах ословлюють школярів з цілой школы. В дакотрых ВШ учили школярів од другой по девяту класу. Было то велике педагогічне уменя, но з наростаючим чіслом школярів, охотных ся учіти русиньскый язык ся сітуація змінила. В школах ся поступно вытворили по дві класы – на 1-ім і на 2-ім ступню. Од року 2014 ся русиньскый язык як язык виховный завів ай до дакотрых матерьских школ.

б) По догоді з директорами /-ками основных школ можуть школярі і учительі ВШРЯ ОЗ Колысочка хосновати дідактічну техніку школы, в котрій проходить навчання русиньского языка. Саме ОЗ Колысочка собі не може доволити купити датапроекторы або інтерактивны таблы до вшыткы ВШ.

в) У ВШРЯ ся учать діти і дорослы РЯ 10 місяців, то значіть в цілім школьскім році єдну годину каждый робочій тыждень, окрем вакацій.

г) Навчання русиньского языка у вечерніх школах ся реалізує по скінчіню рядного навчання регуларно – раз за тыждень цілу єдну шістьдесятминутову годину – в знамім про діти і про учителькы оточіню. Учителькы на своїх школах хоснують найновшу педагогічну техніку, доступну в даній школї, што дає предположіня на то, абы едукачный процес проходил на высокій педагогічній уровни.

III. Проблемы фунгованя ВШРЯ

Сформуловали сьме їх до дакілких пунктів.

В класах ВШ суть даколи школярі од вісем-девять років по дорослых людей у віці двадцать пять років (напр. у Вільшавіці). Рішінём комплікованого педагогічного приступу при такій віковій рознородости може быти отворіня двох клас на такій школї, но не на каждой школї є дость дітей про дві класы.

Даколи є тяжко найти єдну сполочну годину про вшыткых – і про віковий діапазон (розлічний розклад годин в школї) і про інакшы кружки дітей.

Кідь ся наконець діти з учительками договорять, стане ся, же родіч закаже свойї дітинї ходити до ВШ. Діти ся хотять учіти русиньскый язык, учіти ся азбуку є про них барз интересне, докінця забавне, но часто про їх родічів є то штось непотребне про їх будучность. І зато нелем не доволять дітём ходити до ВШРЯ, но дома з нима бісідують лем по словацькы.

Часто суть то наши учителькы, як єдины, котры учать школярів і діти нелем писати і читати, но і бісідовати по русиньскы.

Старостове русиньских сел не суть наклонены основаню ВШРЯ. В Завадці в окресі Гелніця староста догоду на отворіня вечерней школы русиньского языка з директорков ОШ в селі заказав. На вопрос, чом, одповів: жебы сьте не учили діти по українскы. Старостове не суть ініціативны при заведжіню РЯ до рядных школ, о вечерні школы

ся не интересуют. Твердят, же родичи не хотят, жебы ся их діти учили по русиньскы. Но самы тых родичів не пересвідчають, жебы змінили свій погляд.

Найвеце помагають директоры або директоркы школ, в котрых ся зачне учіти русиньскый язык. Кідь ся нашла учітелька, охотна учіти русиньскый язык, не было такого директора або такой директоркы, котры бы нам не уможнили учіти русиньскый язык. Барз важне про нас є, же не просять аренду за просторы в котрых ся реалізує навчання. Но не все є то так. В єдній матерьській школі в Гуменнім, де сьме просили директорку, ний почекаць з плачінём аренды за учіня русиньского языка до юна або до юла того року, покы дістанеме пінязі з Уряду влады СР, тота нам одповіла: „Кідь не маєте на заплачїня аренды, та чом хочете учіти русиньскый язык?! Не учте го. Чей то не є высокый наём на рік – 360 €.“ В тім році сьме отваряли 32 школ з 36 класами. Кідь бы сьме мали заплатити 360 € за 36 клас, то представляє суму 12 960 €, котру бы сьме мусили заплатити з проекту. На таку аренду нігда не зістануть пінязі з проекту. Сьме рады, же виплатиме одучены години вшыткым учітелькам за цілый рік. В 2016-ім році сьме мусили доплатити одучены години з властных фінанцій, а наслідно заставити навчання у вечерніх шolah два тыждні перед Рождественными святами. Праві тогды, коли учітелькы приправлєвали рождественный програмы із дітми або школярями вечерніх школ на своїх домовских школах.

Найвекшыи проблем є в Гуменнім, де приматорка не хоче одпустити аренду і так ОЗ Колысочка мушене платити аренду як podnikательскый субект. Кібы не было треба платити в міській МШ за просторы, мож бы было отворити далшы дві класы русиньского языка.

ВШРЯ завісять од фінанцій Уряду влады СР, найвекшыи розрахунок на них ОЗ Колысочка дістало в 2015-ім році – тогды ся отворило ай найвеце клас ВШ. Із скушеностей з проектами мож конштатовати, же веце фінанцій, як было приділене в 2016-ім році, не мож чекати, зато і не є реалным радикално росшырєвати кількість ВШРЯ.

По пятёх роках фунгованю ВШРЯ можеме конштатовати, же тоты ся помалы мінять на навчання РЯ в ряднім навчалнім процесі, што є позитивний яв.

Флукуація школярів про їх остатні, „овелё важнішы кружки“ з погляду родичів, є таксамо „вічнов“ проблемов ВШРЯ.

Підпора штату ВШРЯ ту є, но є **несістемова. Підпора навчання РЯ з боку штату лем через річны проекты мімо рядного навчалного процесу є недостаточна.** Обчаньске здружїня не може заступляти штат в школьскім навчаню. Словацька републіка ся завязала підписом Европской харты регіональных і меншыновых языків (далше лем „харта“)³ ку повніню той харты окрема іншого ай тым, же компетентны на розлічных ступнях самосправи будуть ініціувати навчання материньского языка Русинів у рамках рядного навчалного процесу, но подля Выбору експертів, котрый був зряджений на основі статі 17 „харты“. СР свій обовязок реално не повнить по одношіню ку русиньській народностній меншынї во веце областях⁴.

Штат залучує нашы ВШРЯ до своїх періодічных діл о русиньскім школьстві, але што то є за підпора, кідь на зачатку рока ся нігда не знає,

ці проект ВШРЯ буде схвалений, або ні.

Проект ВШРЯ завісить од волі русиньской комісії на Уряді влады СР (УВ СР), де сидить і пять уряднічок УВ СР, котры русиньскым проблемам барз мало розумлять, або даколи і не хотят розуміти. Будьякы, нам не знамы інтересы, суть в тій комісії на першім місті перед інтересами захованя Русинів як малого народа без властной державы. Кібы ествовала записниця із засіданя русиньской комісії при Уряді влады СР, котра бы была верейно доступна, може бы не доходило ку часто незрозумілым рішїням цілой комісії.

Таксамо проект ВШРЯ завісить од особного одношіня пятёх русиньских членів комісії ку ВШ і самому ОЗ Колысочка. Рекомендація підпоры десятичленной комісії, котрой рішїня суть утаєваны перед жадаючіма організаціями і обчо перед цілов верейностєв, і офіціално суть знамы лем членам комісії, ся може радикално знижыти або не быти жаднов. Є то несістемова підпора в своїй основі⁵.

Річны проекты ВШРЯ бы ся мали змінити мінімално на тройрічний цікл, чім бы ся підпорила їх контінуїта. Класы у ВШРЯ ся формують в септембру каждый школьскый рік, но проект є од януара до децембра календарного рока.

Учітелькы ВШ дістають першы фінанції в юлу або в августі, но учать од зачатку януара до кінця юна а потім зась од септембра до половини децембра раз за тыждень.

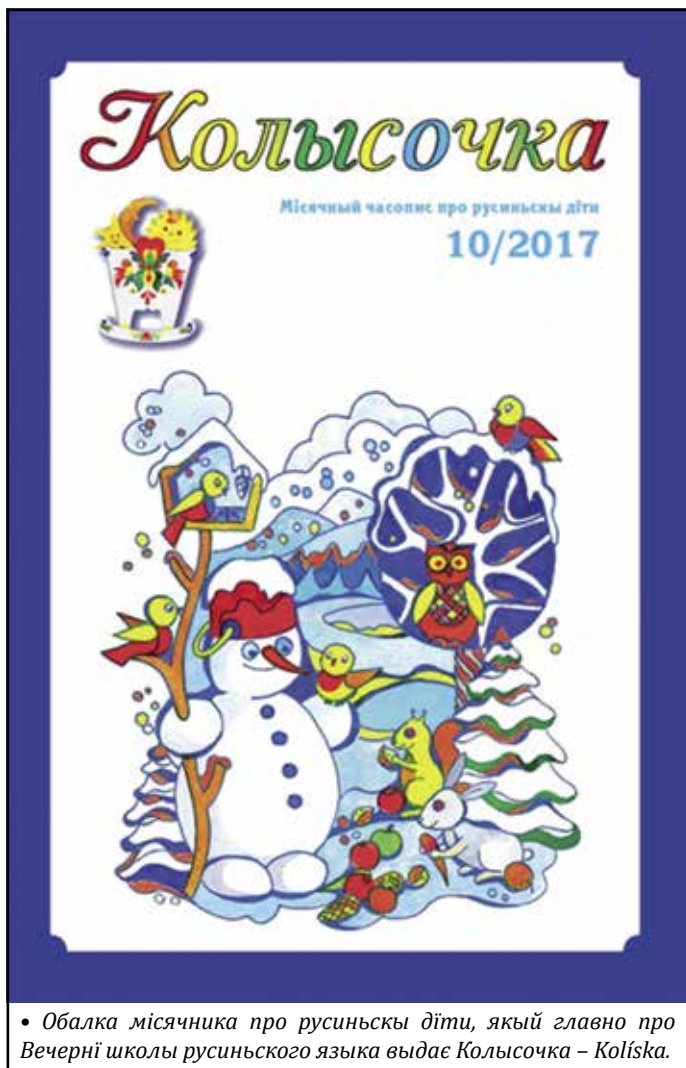
Таксамо не ествує контінуїта в навчаню русиньского языка. Векшына ВШРЯ фунгує на першім ступню ОШ, радуєме ся інтересу родичів русиньских дітей в МШ, но окрема пчолиньской, нижнєрепашкой, улїчской і радваньской ВШ не учіть ся русиньскый язык на другім ступню ОШ. ВШРЯ сьме не основали на жадній середній школі, вешкынов про неінтерес директорів і учітелів школ або про неінтерес студентів.

IV. Успіхы вечерніх школ літературного русиньского языка

В першім ряді, вечерні школы русиньского языка (ВШРЯ.) „стоять і падають“ на жертвенных учітельках, на їх охоті в своїм вольнім часі учіти РЯ. Без них бы не могла быти заложена ани єдна ВШРЯ. Їх заслуга спочивать в тім, же они ословлюють діти з цілой своєю школы або зо свого ступня (першого або другого). Они пересвідчать мінімално десять, максімално двадцать і веце як двадцать школярів або родичів дітей в матерьских школах. А потім суть то нашы учітелькы, котры не штудовали русиньскый язык і мусять собі самы выбрати методіку і техніку навчання русиньского языка. Мусять собі самы наштудувати граматіку русиньского языка, самы приправити сілабы ку годині. Русиньскый язык є про вшыткы нашы учітелькы новов апробацієв і мусять од самого фундаменту собі приправляти години – про них нового навчалного предмету.

В другім ряді без стрічных приматорів, старостів, директорів школ в русиньских селах або містах бы сьме не мали фінанції на діятельство ВШ. Векшына із них нам аренду за години РЯ одпуцать, за што сьме їм барз вдячны.

Думаєме собі, же **і самотна екзістенція ВШРЯ є успіх** –

Є то 1186 дітей у МШ, школярів в ОШ і молодых дорослых людей.

Переміна з ВШРЯ до рядного навчального процесу настала од 1. 9. 2017 в двох припадах: **в ОШ з МШ в Пчолинім і в Радвани над Лабірцём.** Хоць іде в єднім припадї і о захрану школы, но без того, жебы на тых школах была довгорічна традиція навчання русиньского языка, не могли бы теперь мініти статус школы на школу з навчанєм русиньского языка.

(Закінчіня в далшїм чїслі.)

Позначкы:

1 Попозерай далшы статї Любы Кралёвой ку даній темі. <http://www.new.rusynacademy.sk/index.php/novinky-50-2015/articles/novinky-50-2015.html> ...

2 **OZ Kolysochka – Koliska:** <http://www.kolysocka-koliska.sk/index.php/sk/> <http://www.rusinskyjazyk.sk/>, <https://www.facebook.com/kolysockakoliska>

3 Европска харта регіональных або меншыновых языків (дале лем „харта“) была в Штрасбургу открыта на підпис членскыма штатами Рады Европы 5-го новембра 1992. За Словацьку републіку (дале СР) была харта підписана в Штрасбургу 20-го фебруара 2001. Народна рада СР была согласна з хартов в узнесїню чїсло 1497 з 19-го юна 2001. Президент СР ратїфіковав харту 20-го юла 2001 і ратїфікачна лістїна была зареєстрована у депозїтаря, генералного секретаря Рады Европы, 5-го септембра 2001. Харта вступила в платность 1-го марца 1998 на основї статї 19, абзац 1 і про СР стала платнов 1-го януара 2002 на основї статї 19, абз. 2. Текст харты був публікований в Збірці законів під чїслом 588/2001.12.

4 Plišková, A: 2015, 202 – 231.

5 О несїстемовїї підпорї культуры народностных меншын, враховано русиньской по одношїню ку русиньскїй преці прегнантно пише Кветослава Копорова: „Otázka vydavateľských aktivít Rusínov na báze projektov má viaceru polôh. Ak by sme porovnali súčasnú situáciu so situáciou pred novembra 1989, musíme konštatovať, že postavenie Rusínov ako jednej z minorít, žijúcich na území SR sa nezlepšilo, naopak. Okrem Divadla A. Duchnoviča v Prešove, ako profesionálnej inštitúcie sú kultúrno-spoločenské potreby Rusínov realizované na báze dobrovolnosti. V praxi to znamená, že kým v minulosti (v období socializmu) mali Rusíni (vtedy Ukrajinci) dobre fungujúcu štruktúru profesionálnych zamestnancov (kultúrno-osvetových pracovníkov, redaktorov národnostnej tlače – periodickej aj neperiodickej, ako aj celý servis – fotografa, šoférov, dopravné prostriedky, priestory, techniku...), v súčasnosti (s výnimkou obdobia deväťdesiatych rokov minulého storočia, do roku 2004) celá vydavateľská činnosť je založená na projektovej činnosti, to znamená, že neexistuje možnosť zamestnanosti ani jedného profesionálneho pracovníka v spomenutých oblastiach. Z tohto faktu následne, vyplývajú aj problémy v prerozdelení finančných prostriedkov, vydelených na rozvoj kultúry Rusínov (žiaľ, v prospech folklórnych festivalov, realizovaných Rusínskou obrodou, ktoré fungujú tiež na báze projektov, a teda v súvislosti s najnovšími úpravami vlády pri zdaňovaní práce na dohodu zhltnú obrovské množstvo finančných prostriedkov, ktoré sa následne vracajú vo forme daní do štátnej pokladnice).“ In: Koporová, K.: Vydavateľské aktivity Rusínov po roku 1989, s. 121.

про захованя нашого літературного языка. Наростаня іх чїсла нам Русинам і державі вказало, же є інтерес меджі нашыма дітми і іх родїчами о навчання русиньского языка. Тым сьме **вывернули довгорічний міф о абсолютнім неінтересї о навчання РЯ.** Хоць бы сьме собі желали векшый інтерес.

Введжіня навчання РЯ до матерьскых школ (МШ) є тьж нашым великым успїхом. Правї діти в матерьскых школах ся найскорше научать бісїдовати так, як чують бісїдовати свої учителькы і своїх родїчів ці дідів і бабы.

Інтерес родїчів і іх дітей о навчання РЯ є визнамный про захованя нашого народа, но має єдно огранічіня. Родїчі ніч не платять за тоту вольночасову активїту своїх дітей. Дїти ся всягды там, де організуєме ВШРЯ, не голосять на РЯ в рамках рядного навчального процесу. Не знаєме, кїлько дітей бы ходило до наших вечерніх школ, кїбы сьме в них выберали школне. Але ани то не хочеме пробовати. З єдного боку, суть нашы школы векшынов у найбїднішых областях Словакїї і думаєме собі, же школне бы значїло про дакотрых родїчів непереконательную барьеру записати свої діти до них. З другого боку, плачіня школьного бы лем змїцнило неінтерес о русиньскый язык меджі дакотрыма родїчами школоповинных дітей.

Великым успїхом з нашого погляду є чїсло дітей і молодых людей за штири рокы, котры ся учїли РЯ як свій материньскый, пару з них як чужїй язык.

45. научный семінар карпаторусиністики: Грекокатолицька єпархіална бібліотека у Пряшові

22. новембра 2017 в просторах Бібліотеки карпаторусиністики на Інституті русинського языка і культури Пряшівської університету одбив ся послідній минулорічний научный семінар карпаторусиністики. 45. семінар був присвячений церковній проблематіці. З лекцієв на тему *Бібліотека грекокатолицької єпархії у Пряшові (1819) як сполочный проект пряшівського єпископа Григорія Тарковіча (1745 – 1841) і угорського філантропа Яна-Бабтісты Ковача (1764 – 1834)* выступив ТгЛіц. Михал Глеваняк з Універзитной бібліотеки Пряшівської університету у Пряшові.

Семінар уж традично вела ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., яка представила выступаючого і єго професіоналну путь: ТгЛіц. Михал Глеваняк є історик, теолог, займає ся літургічнов історієв, оцінієм перекладів літургічних текстів. Моментално віндіє на одділню каталогізації книжнічних фондів Універзитной бібліотеки Пряшівської університету у Пряшові.

У своїй лекції выступаючій участникам семінара приближив історію будованя бібліотеки грекокатолицької єпархії в Пряшові, яка vznikла з ініціативы тогдышнєго єпископа Пряшівської грекокатолицької єпархії **Григорія Тарковіча**. Другым єй основателєм був приятель Григорія Тарковіча, **Ян Ковач**, який ся своїм даром – властнов бібліотеков з обсягом вєце як 1 000 книжок, заслужыв о выбудованя єпархіалной бібліотеки. У великій мірі ся о выбудованя бібліотеки заслужыли і далшы меценаты, напр. каноници **Матей Бенє** ці **Ян Ольшавский**, які даровали свої пріватны бібліотеки і тым ся

заслужыли о росшырїня єй книжного фонду. Цїлєм Тарковіча было выбудовати верейну бібліотеку, котра бы была приступна людєм і помогла бы підвышыти освіту народа. Ёго думка ся не наповнила, не были на то просторы. Дакотры публікації ся докінця знічили. Часом ся бібліотека стала закрытов інституцієв пряшівської єпархії, до котрой шырока верейность не має приступ. Днесь ся в ній находить выше 10 тїсяч екземплярів, котры суть каталогізованы.

На кінцю семінара не хыбила презентація найновшых выдань, як научных, так і белетрістичных, у сфері карпаторусиністики. В болгарській Варні вышла монографія о історії і сучасности Русинів під назвов *„Русините в централна Европа – история и съвременност“*, якої автором є **Костадин Костадинов**, абсолвент Міджінародной літнєй школы русинського языка. Із белетрістичных творів вышли дві збірky поезії про діти: *Бобрунка* і *Мотылик*, яких авторков є русинська писателька **Гелена Гіцова-Міцовчінова**.

Окремій презентації тых і далшых выдань, котры вышли в році 2017 буде присвячений окремый літературный семінар споєный із автоґрамаідов, який ся одбуде 28. фебруара 2018.

45. семінар завершыв минулорічну серію научных семінарів, а в януару выйшов зборник *Studium Carpatho-Ruthenorum 2017*, в якім будуть опублікованы вшиткы рефераты, котры были на семінарах карпаторусиністики презентованы.

Тїшиме ся на вашу участь на далшых семінарах.

• Главны протагоністы 45. семінара карпаторусіністкі на Пряшівській універзіті: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., і ТгЛіц. Міхал Глеваняк. Фотка: Валерій Падык

• Костадін Костадінов – автор новой книжки „Русините в Централна Европа – история и съвременност“ (Русины в Централній Европі – історія і сучасність), написана в болгарськiм языкy (Варна: Илия Вълчев, 2017, 336 стор., ISBN 978-619-7287-06-6).

КОСТАДИН КОСТАДИНОВ

РУСИНИТЕ

В ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА - ИСТОРИЯ И СЪВРЕМЕННОСТ

• Недавно ся нам дїстала до рук нова публикация – „Русините в Централна Европа – история и съвременност“ (Русины в Централній Европі – історія і сучасність), написана в булгарськїм языку, із цїнныма мапами і образовым матерїалом. Є то перша публикация о Русинах выдана в Булгарську!!! Ей автором є Костадин Костадинов. Ку выданю і обсягу той книжки му помогла Мїдїнародна лїтня школа русиньского языка і културы в Пряшовї (Словакия), як і учїтелї історїї на нїй: Мгр. Валерїй Падяк, к. н., і проф. Др. Павел Роберт Магочїй.